

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут регіональних досліджень

УДК 338.90

МЕЛЬНИК Алла Федорівна

**Організаційно-економічний механізм
розвитку територіального комплексу
послуг в умовах формування ринкових
відносин**

Спеціальність: 08.10.01. - Розміщення продуктивних сил і
регіональна економіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

ЛЬВІВ - 1997

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Тернопільській академії народного господарства Міністерства освіти України.

Науковий консультант: член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор Долишній Мар'ян Іванович, Інститут регіональних досліджень НАН України, директор.

Офіційні опоненти: академік НАН України, доктор економічних наук, професор Чумаченко Микола Григорович, Інститут економіки промисловості НАН України, завідувач відділу проблем управління виробництвом;
доктор економічних наук, професор Козак Володимир Євгенович, Інститут економіки НАН України, головний науковий співробітник відділу соціальної сфери, доходів і рівня життя;
доктор географічних наук, професор Шаблій Олег Іванович, Львівський державний університет, завідувач кафедри економічної і соціальної географії.

Провідна організація: Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України, відділ методології і методів комплексного розвитку регіонів, м. Київ.

Захист відбудеться "___" _____ 1997 р. о ___ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.35.154.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук в Інституті регіональних досліджень НАН України за адресою: 290026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту регіональних досліджень НАН України.

Автореферат розісланий "___" _____ 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради, кандидат економічних наук

Жовтанецький В.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Здійснення економічних реформ в Україні, їх спрямування на побудову соціально орієнтованої ринкової економіки передбачає посилення уваги до сфери послуг, як до найбільш синтезуючої соціальні аспекти економічної політики, дослідження тенденцій розвитку, організаційного та економічного механізму її функціонування в умовах перехідної економіки.

Неефективна економічна політика, структурні деформації в національній та регіональних господарських системах, домінування традиційного уявлення про сферу послуг як допоміжну в їх складі, ігнорування законів територіальної організації продуктивних сил, різке зниження споживчого попиту та бюджетних можливостей фінансування суспільних послуг в умовах економічної кризи призвели до руйнації і занепаду цієї сфери. Разом з тим, досвід країн, які обрали індустріально-сервісну модель економічного зростання, засвідчив вагому роль сфери послуг у забезпеченні високих темпів економічного розвитку, що вимагає перегляду поглядів на її місце в структурі національної та регіональної економіки, значення в забезпеченні секторного повороту і умов економічного зростання.

В умовах здійснення економічних перетворень в Україні намітилися нові об'єктивні тенденції в соціальному та економічному розвитку: зростання ролі сфери послуг як учасника економічного виробництва, перегляд джерел заміщення витрат, пов'язаних з їх наданням, переміщення центру управління сферою послуг на рівень регіонів, підвищення прав та відповідальності регіональних органів державного управління та місцевого самоврядування в реалізації механізмів економічної та соціальної політики, формування регіональних та локальних ринків. Принципова зміна економічного середовища, правового поля діяльності обумовили ситуацію, коли старі структури і старі методи управління є невідповідними, а нові не сформовані і не відпрацьовані в науці та практиці.

Різні аспекти досліджуваної проблеми висвітлені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, зокрема, питанням теорії сфери послуг присвячені роботи Е.Агабаб'яна, Е.Аткінсона, В.Барінова, М.Долішнього, В.Козака, В.Комарова, Т.Корягіної, В.Куценко, В.Маєра, Т.Мільнера, В.Новікова, С.Правдіна, Н.Рімашевської, В.Рутгайзера, М.Солодкова, Дж.Стігліца, В.Улановської, В.Юхименка та ін. Проблеми географії та територіальної організації сфери обслуговування досліджували Е.Алаєв, С.Айнварг, М.Білецький, І.Іванова, С.Ковальов, Л.Меркушева, В.Покшишевський, Б.Хорєв, В.Юрковський та ін. Теоретичні засади формування і функціонування територіальних комплексів та територіальних господарських систем викладені у працях Т.Алампієва, А.Вебера, Ф.Заставного, І.Ізарда, М.Колосовського, В.Лаженцева, А.Льоша, П.Мерлена, Р.Мерфі, М.Паламарчука, С.Писаренко, О.Шаблія та ін. Проблеми вдосконалення механізмів управління регіональними господарськими системами та їх складовими в

умовах формування ринкових відносин розглянуті в роботах О.Алимова, Б.Андрушківа, В.Вихруща, М.Долішнього, С.Генсірука, С.Злупка, М.Козоріз, І.Лукінова, М.Мальського, Р.Михасюка, В.Поповкіна, Я.Побурка, О.Фурдичка, М.Чумаченка та інших вчених.

Разом з тим, у науковій літературі нема інтегрованих досліджень сфери послуг і механізмів її функціонування як складової регіональних та локальних ринків, як специфічного територіального комплексу в складі сучасного господарства регіонів, як об'єкта реального і абстрактного міждисциплінарного дослідження з характерними йому специфічними властивостями функціонування. В теоретичних розробках вчених не знайшли достатнього обґрунтування питання мезоуправління розвитком сфери послуг, суть і методологічні принципи організаційно-економічного механізму її функціонування, розміщення підприємств за умов реформування власності та розвитку нових форм господарювання.

Відсутність цілісної концепції і комплексного підходу до розв'язання проблем формування ринкових відносин у територіальних комплексах послуг та побудови організаційно-економічного механізму їх функціонування, адекватного економіці перехідного періоду, новим об'єктивним тенденціям економічного і соціального розвитку територій, розширенню прав регіонів у реалізації економічної і соціальної політики, а також відсутність відпрацьованих методичних підходів щодо функціональних механізмів управління стали суттєвою причиною низької результативності управлінських рішень і дій щодо регулювання та координації суб'єктів ринку, що формується.

Актуальність вказаних теоретичних, організаційних і методологічних проблем з огляду на нову економічну ситуацію в Україні та її регіонах визначила мету і основні завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з виконанням досліджень, передбачених планом НДР Тернопільської академії народного господарства і, зокрема, затвердженої Міністерством освіти теми "Обґрунтування напрямків і розробка науково-обґрунтованих рекомендацій по вдосконаленню механізму державного регулювання і підтримки малого бізнесу в сфері послуг" (ПДР-01-1995, номер держреєстрації 0196U003029), тем, включених у план НДР рішеннями вченої Ради ТАНГ - "Організаційні та методологічні проблеми формування ринку регіону", "Розробка цільових комплексних програм соціально-економічного розвитку м. Тернополя до 2000 року" (господарський договір №ЕТД-36-88), "Розробка каталогу послуг, які надаються населенню підприємствами, організаціями, кооперативами м. Тернополя" (господарський договір №9-НКУ-89).

Результати досліджень, покладених в основу дисертації, використані у розробці Пропозицій з розвитку комплексу послуг сільському населенню до Комплексної програми перебудови села на 1986-1990 р.р. і на період до 2000 р.

(ВАСХНІЛ, 1987), науково-технічної програми “Науково-технічний прогрес на період до 2000 року по Тернопільській області” (1985 р.), цільової комплексної програми “Товари і послуги” по м. Тернополю на період до 2000 року (1988-1990 р.р.), Програми стабілізації економіки Тернопільської області в умовах становлення ринкових відносин (1992-1995 р.р.), Програми підтримки підприємництва у м. Тернополі (1996 р.), Цільової програми підтримання малого і середнього підприємництва в Тернопільській області на 1997-1998 р.р., Програми розвитку рекреації в рекреаційній зоні м. Яремча (1997 р.).

При виконанні вказаних робіт дисертант був науковим керівником тем або розділів комплексних тем і брав безпосередню участь у формуванні теоретичних і методичних підходів, створенні науково-методичного апарату та проведенні аналітичних та прогностичних розрахунків, експертних оцінок проблем і перспектив, що стосуються сфери послуг.

Мета і основні завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичних, методологічних і методичних положень, наукових і практичних рекомендацій щодо становлення організаційно-економічного механізму розвитку та функціонування територіальних комплексів послуг на період формування ринкових відносин і діяльності комплексу в перспективі.

Реалізація мети роботи обумовила необхідність визначення і розв’язання наступних завдань:

- здійснення теоретико-методологічного аналізу концептуальних підходів щодо визначення сутності і місця сфери послуг в сучасних регіональних господарських системах (РГС), характеристика її як специфічного територіального комплексу, дослідження основ його комплексоутворення, проявів поліструктурності, основних факторів та тенденцій розвитку в умовах формування ринкових відносин;
- аналіз організаційних механізмів реформування власності, їх економічних і соціальних наслідків для функціонування комплексу послуг у досліджуваних регіонах, трансформації його організаційно-виробничої та територіальної структури під впливом процесів ринкотоутворення;
- системна характеристика територіального комплексу послуг як інституції ринку;
- формування концептуальних положень щодо розвитку комплексу послуг у регіоні в умовах перехідного періоду з урахуванням зарубіжного досвіду функціонування регіональних та локальних ринків послуг;
- визначення методологічних принципів формування організаційно-економічного механізму розвитку ринків послуг, концепції участі органів державного управління та місцевого самоврядування у трансформаційній моделі управління територіальним комплексом послуг;
- розробка науково-методичних основ регіонального аналізу ринків по-

слуг;

- вироблення методологічних та методичних підходів до формування регіональних програм розвитку сфери послуг та механізмів їх реалізації в сучасних умовах;
- формування методичних підходів та вироблення інструментарію розв'язання проблем розміщення підприємств сфери послуг в умовах ініціативної інвестиційної діяльності;
- визначення шляхів подальшого вдосконалення економічного регулювання регіональних та локальних ринків послуг.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є теоретико-концептуальні, методологічні, методичні та прикладні аспекти розвитку територіальних комплексів послуг у період формування ринкових відносин, організаційний та економічний механізми управління цим процесом. Об'єктом дослідження визначені територіальні комплекси послуг населенню галицьких областей Західного регіону (Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської), як таких, що мають спільні риси економічного розвитку, геополітичного розміщення, близьку за характеристиками демографічну ситуацію, однакові традиції в організації побуту та відпочинку, та, відповідно, і споживанні послуг.

Методологія та методика дослідження. В основу дисертаційного дослідження покладений регіонально-цілісний підхід, що об'єктивно обумовило необхідність розгляду механізмів розвитку територіального комплексу послуг як предмета міждисциплінарного вивчення. Звідси теоретико-методологічною базою дисертаційної роботи стали положення теорії ринкової економіки, наукові праці вчених-економістів, економ-географів та юристів, в яких висвітлені фундаментальні положення теорії розвитку територіальних господарських систем, формування регіональної політики, становлення системи місцевого самоврядування, теорії держави в економіці.

В результаті осмислення вказаних теорій матеріал дисертації згрупований навколо кількох основних концепцій, що становлять базовий набір інтелектуальних інструментів, покладених в її основу, і, зокрема, концепції розвитку територіального комплексу послуг як єдиної цілісної системи в складі РГС, як виду регіонального (локального) ринку, концепції секторного повороту в розвитку національної економіки та економіки регіонів, прискореного розвитку третинного сектора, концепції соціальної орієнтації ринкової економіки і ринку послуг, зокрема, концепції формування демократичної моделі управління сучасним ринком і ринком послуг в тому числі, його регіоналізації.

Міждисциплінарний характер дослідження розвитку територіального комплексу послуг визначив багатоманітний спектр методів, покладених у його основу, до яких належать: загальнонаукові (метод системного аналізу, синтезу, моделювання, формалізації), міждисциплінарні (економічних оцінок, експедиційний,

картографічний, анкетного опитування), конкретні економічні (балансовий, нормативний, статистичної вибірки, статистичних групувань, кореляційного аналізу), економіко-математичні, економіко-географічні (економіко-географічного аналізу, регіонального аналізу).

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, матеріали Міністерства статистики України, обласних управлінь статистики Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, галузевих управлінь освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, міністерств і відомств, аналітичні матеріали обласних державних адміністрацій, обласних фінансових управлінь, обласних та міських податкових адміністрацій, результати анкетного опитування виробників та споживачів послуг, обстеження підприємств.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у ній:

- поглиблено теоретико-методологічні та науково-методичні положення комплексоутворення у регіональних господарських системах в умовах становлення ринкових відносин і структурної трансформації економіки України, обґрунтовано компонент регіонально-господарської структури - міжгалузевий інтегральний територіальний комплекс послуг (ІТКП), визначено його види, типи і рівні ієрархії;

- розроблено методику та здійснено оцінку трансформації організаційно-виробничих структур та територіальної організації ІТКП під впливом процесів ринкотворення;

- вперше охарактеризовано ІТКП як інституцію регіональних та локальних ринків, сформовано методичні підходи до визначення їх ємності, доповнено теоретико-методологічні положення теорії регіонального ринкознавства;

- визначено зміст організаційно-економічного механізму розвитку територіального комплексу послуг у період становлення ринкових відносин, вперше здійснено структуризацію його складових - державного, регіонального, інституціонального, громадського регулювання і саморегулювання за їх функціональними елементами, важелями, методами;

- сформульовано основи концепції перебудови організаційних структур управління та їх функцій в розвитку ІТКП за умов багатоманітності форм власності;

- розроблено основи моделі соціального регулювання ринку послуг, обґрунтовано категорію регіонального стандарту обслуговування, визначено організаційні та економічні механізми його забезпечення;

- визначено концептуальні підходи до формування системи регіонального аналізу розвитку ІТКП, сформовано його основні структурні зрізи, методики обрахунку найважливіших аналітичних показників, у тому числі оцінки ефективно-

сті функціонування ІТКП та його компоненти - малого підприємництва в складі РГС;

- поглиблено науково-методичні положення регіонального програмування на сучасному етапі розвитку ринкових відносин, розроблено методичні підходи до формування регіональних програм у сфері послуг, механізми забезпечення їх реалізації, відпрацьована модель оптимального розподілу бюджетних ресурсів на фінансування програм за умов їх обмеженості;
- сформульовано концептуальні підходи до формування механізмів координації інвестиційної діяльності як основи вирішення проблем просторового розвитку територіального комплексу, розроблені методика регіонального стратегічного планування, шкала критеріїв для вибору управлінських рішень щодо реалізації просторової стратегії розвитку ІТКП, розміщення його об'єктів, модель оптимальної концентрації інвестиційної діяльності у його галузях в адміністративно-територіальних одиницях, методика регіональної експертизи інвестиційних проектів;
- обґрунтовано методичні підходи щодо застосування системи бюджетних субсидій у сфері послуг, відпрацьовано методики визначення та розподілу міжрівневих (міжбюджетних) субсидій для забезпечення зрівноваженого розвитку неринкового сектора ІТКП, раціонального розміщення об'єктів та досягнення регіональних стандартів;
- розроблено пропозиції з удосконалення організаційних та фінансово-кредитних механізмів підтримки малого підприємництва в сфері послуг, відпрацьовані система критеріїв і методика диференціації суб'єктів оподаткування для ініціювання надання податкових пільг на місцевому рівні.

Практичне значення отриманих результатів. Практична цінність дисертації полягає в тому, що розроблені в ній теоретичні положення і методичні підходи до реалізації складових організаційно-економічного механізму розвитку територіальних комплексів послуг можуть бути використані при формуванні державної регіональної політики, в економіко-аналітичній і прогностичній роботі регіональних органів управління, при вирішенні проблем економічної оптимізації компонентної та просторової структури територіального комплексу послуг і регіональної господарської системи, розробці регіональних програм, вдосконаленні організаційних структур управління, координації підприємницької діяльності, виробленні економічних важелів регулювання ринку послуг.

Результати дослідження впроваджені в роботі Тернопільської облдержадміністрації, Тернопільського міськвиконкому, Золочівської райдержадміністрації Львівської області, Яремчанського міськвиконкому Івано-Франківської області, в навчальному процесі у Тернопільській академії народного господарства, Львівському держуніверситеті, Луцькому індустріальному інституті у вигляді методик розробки регіональних програм та регіонального бізнес-плану, розроблених ком-

плексних цільових програм або їх розділів, аналітичних записок, експертних висновків, паспортів виробників послуг, програм навчальних дисциплін та навчальних посібників, що підтверджено відповідними документами (довідки та акти впровадження №№ 01/1-561, 02/1639/5-10, 554/01, 04-1733/26-19, 381-01,05-14/284, 124-02-347, 124-02-348, 124-02-349, 124-02-350).

Особистий внесок здобувача. До основних наукових результатів, які становлять особистий здобуток дисертанта і виносяться на захист, належать наступні:

1. Теоретичне обґрунтування категорії «міжгалузевий інтегральний територіальний комплекс», його структуризація та концепція еволюції в регіональний (локальний) ринок послуг.
2. Методика та оцінка трансформації територіально-організаційних структур ІТКП під впливом процесів ринкотворення.
3. Модель організаційно-економічного механізму розвитку ІТКП на період становлення ринкових відносин та діяльності комплексу в перспективі.
4. Модель соціального механізму регулювання регіональних та локальних ринків послуг, ідея, зміст регіонального стандарту обслуговування та механізми його реалізації.
5. Структуризація зрізів, методики та функціонально-алгоритмічна характеристика показників регіонального аналізу розвитку ІТКП.
6. Методологічні принципи, методики формування та механізми реалізації регіональних програм у сфері послуг, модель оптимального розподілу бюджетних ресурсів на їх фінансування.
7. Концепція і методика стратегічного регіонального планування та координації інвестиційної діяльності як основа реалізації просторової стратегії в ІТКП та розміщення його підприємств.
8. Система механізмів та важелів фінансово-бюджетного, податкового, грошово-кредитного регулювання розвитку регіональних та локальних ринків послуг та підтримки їх компоненти - малого підприємництва.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень доповідалися, обговорювалися і отримали позитивну оцінку на 33 міжнародних, республіканських, міжрегіональних та регіональних конференціях, 22 конференціях та наукових семінарах викладачів Тернопільської академії народного господарства, зокрема: “Инфраструктурата по место работа” (Болгария, Хасково, 1990), “Инфраструктурата в условията на пазарната икономика” (Болгария, Хасково, 1992), “Zachowania przestrzenne przemysłu w zmieniających się warunkach gospodarowania (Krakow, 1993), “Актуальные проблемы развития торговли, гостиничного хозяйства и туризма в условиях рыночных отношений (Киев, 1993), “Problemy transformacji struktur regionalnych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej” (Polanczyk, 1994), “Хаосът и предизвикателствата на планирането”

(Болгария, Свиштов, 1995), "Przemiany struktur społeczno-cospodarczych obszarów przygranicznych" (Polanchuk, 1996), "Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і стратегія" (Ялта-Форос, 1996), "Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних районів" (Тернопіль, 1997) та ін.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 77 наукових праць загальним обсягом 142,2 д.а., з яких 99,6 д.а. належить особисто автору і, зокрема: 6 монографій, 4 навчальних посібники, 5 брошур, 30 наукових статей, 5 наукових доповідей, 26 тез доповідей на наукових конференціях.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, та додатків. Робота викладена на 386 сторінках, з них 19 сторінок займають 38 таблиць, 26 сторінок - 36 рисунків. Список використаних літературних джерел охоплює 384 найменування. Додатки кількістю 41 становлять 66 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Розділ 1. Концептуальні аспекти дослідження розвитку територіальних комплексів послуг у складі регіональних господарських систем

Радикальна трансформація економічної системи України, зміна поглядів щодо меж економічного виробництва впливають на процеси комплексоутворення в Україні та регіонах, вимагають перегляду ролі окремих галузей і сфер економіки як комплексоформуючих факторів. Ці обставини висувають в якості об'єкта особливої уваги у складі територіальних господарських систем комплекс послуг, який охоплює їх надання населенню, підприємствам і державі. Основою комплексоутворення в сфері послуг є об'єктивні передумови, спричинені дією законів територіального поділу та інтеграції праці, системного ускладнення цієї сфери, що призводить до галузевої, міжгалузевої та просторової інтеграції видів і форм діяльності в ній, утворення інтегральних територіальних комплексів різних типів і рангів. Автор виділяє територіальний комплекс послуг населенню, визначаючи його як інтегральний (ІТКП). ІТКП - це сукупність галузей і видів діяльності з надання індивідуальних та колективних видів послуг населенню, які здійснюються в певному місці, і об'єднаних в певну групу (підсистему) єдиною метою (функціональним призначенням), тісними виробничими, комерційними та іншими зв'язками. Як цілісна система він є функціональною підсистемою територіально-господарської системи регіону (РГС) і національної господарської системи країни (зокрема, інтегрального національного комплексу послуг країни). За структурою ІТКП є складним поліструктурним і багатокомпонентним утворенням, в якому діють різні підсистеми.

Статус ІТКП, першорядність і другорядність його елементів, підходи до структуризації залежать від домінування основних комплексоутворюючих начал.

Залежно від цього автор розрізняє два типи ІТКП: традиційний, зорієнтований на територіально-виробничий комплекс і територіально-господарську систему, відповідно, обслуговування населення регіону; територіально-рекреаційний, зорієнтований на рекреаційне обслуговування населення не тільки даного, а й інших регіонів. Традиційний ІТКП формується в кожній адміністративно-територіальній одиниці, є автономним у рамках регіону. Основним типом регіону, на якому розглядається склад і функції традиційного ІТКП, є область як адміністративно визначена, найбільш замкнута відтворювальна система, де можлива управлінська єдність, є значні відтворювальні ресурси, що забезпечують більше 70% виробничого споживання і практично повний набір послуг населенню. Адміністративно-територіальні одиниці нижчого рангу (район, місто, село) мають обмежені внутрішні можливості відтворення і можливості культурно-побутового обслуговування, що визначає їх лише як основу територіальної структуризації ІТКП. Територіальний комплекс послуг у рекреаційних регіонах може формуватися на базі санаторно-курортного, оздоровчого і туристсько-екскурсійного обслуговування через супроводжуюче надання декількох видів послуг (послуг пасажирського транспорту, житлового господарства, комунальних, побутових, культури, фізкультури і спорту, медичних, банківських установ, зв'язку, юридичних служб).

Поліструктурний характер ІТКП передбачає його структуризацію за рядом ознак. У дисертації вона здійснена за галузевою ознакою, видами послуг, характером потреб, що задовольняються, способом заміщення витрат, типом структурних виробничих підрозділів, сектором економіки, територіальною ознакою, яка має не тільки теоретичне, а й практичне значення, зокрема для здійснення регіональної політики, вироблення управлінських рішень щодо вдосконалення структурної переорієнтації комплексу, організації підприємницької діяльності, маркетингових досліджень, регулювання розміщення підприємств.

Розширене трактування меж економічного виробництва, зростання ролі сфери послуг як його учасника вимагає оцінки місця ІТКП у функціонуванні РГС. Підтверджуючи відзначений в економічній літературі соціальний статус сфери послуг, автор дисертації визначає основні параметри участі ІТКП в регіональному відтворювальному процесі - участь у створенні РГС певного обсягу валового внутрішнього продукту, у просторовій організації регіонального виробництва, у формуванні та використанні місцевих бюджетів, формуванні регіонального ринку праці, забезпеченні збалансованості споживчого ринку, формуванні складу і величини споживчих бюджетів.

ІТКП в складі РГС є відкритою системою нижчого порядку, перебуває під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, що викликають певні тенденції і динаміку її розвитку. При аналізі їх впливу на стан і розвиток ІТКП до уваги взяті: грошові доходи населення і їх динаміка, рівень цін та їх динаміка, рівень інвестиційної активності, попит держави на послуги (бюджетне фінансування), виробни-

цтво валового внутрішнього продукту, економічний стан базових галузей, можливості кредитування, стан матеріально-технічної бази сфери послуг, стан ринку засобів виробництва, трудові ресурси і зайнятість, економічний стан підприємств сфери послуг, їх платіжездатність, специфічні регіональні фактори.

Проведений аналіз засвідчив, що смність регіональних ринків послуг з 1990 по 1995 р. скоротилась у середньому в 5,5 раза, а рівень споживання платних послуг на душу населення - в 5,6 раза. Частка платних і безплатних послуг у фонді споживання знизилась з 26,9% у 1990 р. до 26,4% у 1995 р. Зниження загального споживання послуг супроводжувалось тенденцією інтенсивного перемищення попиту і місця його реалізації на неорганізований ринок. Структура споживання послуг змінювалась в бік збільшення частки послуг матеріально-побутового характеру та послуг, пов'язаних з підтриманням стану здоров'я. Загальною тенденцією зміни споживання послуг населенням є більш різке скорочення споживання послуг у сільській місцевості. Відповідно до змін у сфері попиту у пропозиції мало місце недовантаження потужностей об'єктів, особливо в соціо-культурній сфері, руйнація сформованої системи розміщення їх мережі. Оцінка загальних та галузевих факторів і тенденцій розвитку ІТКП в досліджуваних регіонах свідчить, що для нього, як і для економіки РГС, характерна системна (галузева, виробничо-вартісна, територіальна і технологічна) криза, яка є кризою трансформаційного процесу. На фоні негативних кризових тенденцій визначилась еволюція ІТКП в ринкову приватно-власницьку модель сфери послуг. Загальними тенденціями його розвитку в економіці перехідного періоду стали: орієнтація на ринковий тип характеру споживання послуг, злам традиційних бар'єрів між платними і безплатними послугами, скорочення соціальних гарантій у їх споживанні, розвиток нових форм власності і господарювання, деконцентрація і демонополізація виробництва, розвиток підприємництва.

Розділ 2. Організаційні аспекти становлення регіональних та локальних ринків послуг та їх соціально-економічні наслідки для РГС

Формування конкурентних відносин, як обов'язкової умови ринку, в перехідній економіці здійснюється через: а) експансію відносин конкуренції з боку держави, спрямовану на створення "критичної маси" (деконцентрація виробництва організаційним шляхом); б) розвиток малого бізнесу (деконцентрація виробничим шляхом). Проведені дослідження свідчать, що за період реформ в ІТКП домінував пов'язаний з розукрупненням великих спеціалізованих підприємств (фабрик хімістки, індошиття одягу) перший з напрямків. Стримуючими факторами розвитку малого підприємництва виступили: фіскальна система оподаткування підприємств і населення, відповідно пониження сукупного попиту, що ліквідувало стимули до зростання виробництва та інвестування, складність отримання кредитів та високі кредитні ставки, нерозвинутість ринкової інфраструкту-

ри, бюрократичні перепони, пов'язані з реєстрацією підприємств, нестача виробничих площ, відсталість його матеріально-технічної бази, труднощі придбання специфічних матеріалів та устаткування за умов недостатньої розвинутої ринку засобів виробництва. За таких умов з трьох можливих видів підприємницької діяльності - а) інноваційної, спрямованої на впровадження нових і модернізацію старих видів послуг; б) підприємницької діяльності, зорієнтованої на незбалансованість регіонального ринку; в) підприємницької діяльності, що базується на монопольному володінні ресурсами - у сфері послуг в регіонах домінує остання. Стримуючі фактори, недоліки і деформації в становленні малого підприємництва у сфері послуг не дозволили отримати очікуваний ефект від цього процесу і забезпечити його високу ефективність.

Автор дисертації розглядає три категорії: ефективність діяльності малих підприємств для порівняння результативності їх роботи з іншими типами підприємств і вироблення концепції їх розвитку в ІТКП, регіональний ефект і регіональна ефективність підприємництва. Для оцінки економічного ефекту малого підприємства сфери послуг в РГС запропоновано показники його кількісного вкладу в кінцеві показники діяльності системи: частка доданої вартості, створеної в малих підприємницьких структурах сфери послуг, в загальному обсязі створеного у регіоні валового внутрішнього продукту; частка фінансових ресурсів, створених у результаті діяльності малих підприємницьких структур, в сумарних фінансових ресурсах (за статтями фінансового балансу регіону); частка вкладу малих підприємницьких структур в доходну частину місцевого бюджету, частка виручки від реалізації послуг, наданих малими підприємницькими структурами, в загальній виручці від реалізації продукції, робіт і послуг. Ефективність малого підприємства сфери послуг в регіоні запропоновано оцінювати за відношенням ефекту до затрачених на його функціонування і підтримку ресурсів і відношенням ефекту до поставлених цілей. В якості показників ресурсної ефективності малого підприємства сфери послуг визначені: загальна ефективність як відношення доданої вартості, створеної в малих формуваннях ІТКП, до сумарних інвестицій у малий бізнес; фінансова ефективність як відношення фінансових ресурсів, створених у результаті діяльності малих підприємств сфери послуг, до сумарних витрат на їх підтримку в регіоні; бюджетна ефективність як відношення доходів місцевого бюджету, отриманих від малих підприємницьких структур сфери послуг, до видатків з місцевого бюджету на їх підтримку в пріоритетних соціально значимих видах обслуговування. В якості показників цільової соціально-економічної ефективності - приріст загального (або середньодушового) споживання платних послуг у результаті розвитку малого підприємництва, зменшення середнього радіуса обслуговування, збільшення щільності мережі об'єктів обслуговування в результаті розвитку малого підприємництва, підвищення ступеня залучення у мале підприємництво зайнятих в ІТКП.

Відзначаючи на основі проведених розрахунків дещо вищу відносно інших видів підприємств ефективність діяльності малих формувань, автор дисертації констатує, що цільова ефективність його для РГС досліджуваних регіонів є недостатньою. Малому підприємництву не вдалось створити критичну масу, яка б засвідчила безповоротність ринкових процесів. Воно не виконало в достатній мірі функції демпера для зняття напруженості на ринку праці. У Івано-Франківській області в нього було залучено лише 2,2% зайнятих в ІТКП, у Львівській - 2,5%, Тернопільській - 1,7%. Малому підприємництву не вдалось компенсувати втрати загальних обсягів реалізації послуг, викликаних економічною кризою. Деконцентрація виробництва і розвиток малого підприємництва суттєво не розширили мережу підприємств сфери послуг, яка зазнала скорочення у зв'язку з кризовими явищами. Сформовані бізнес-карти і картограми розміщення малого підприємництва сфери послуг свідчать про його концентрацію в зонах обласних центрів і міст. У сільській місцевості Івано-Франківської області зосереджено всього 5% загальної кількості малих формувань, Львівської - 13%, Тернопільської - 19%. У роботі визначено основні шляхи подальшої організаційної діяльності щодо розвитку малого підприємництва і формування конкурентного середовища в ІТКП - виділення функцій підтримки малого підприємництва в особливу ланку управлінської діяльності, створення сприятливих умов оренди, забезпечення можливості малим формуванням ефективно використовувати незайняті виробничі потужності, нежитлові приміщення та невстановлене обладнання, розвиток лізингу, перепрофілювання промислових підприємств на створення виробничих потужностей з випуску спецобладнання для малих підприємств сфери послуг, формування ринкової інфраструктури.

Структурна криза в ІТКП вимагає інституціональних перетворень, найважливішим напрямком яких є роздержавлення. В дисертації критично проаналізовано основні його форми у сфері послуг. Аналіз засвідчив, що: відсутність чітких критеріїв щодо визначення об'єктів комунальної власності не дозволила остаточно і повністю розмежувати власність між регіональним та місцевим рівнем, що негативно відображається на матеріальному і фінансовому забезпеченні об'єктів сфери послуг, ефективності використання майна, якості обслуговування; комерціалізація, забезпечивши виведення підприємств сфери послуг з під контроль управлінських структур, зняття з них тягаря накладних витрат, підготовку їх до роботи в умовах економічного ризику, через недостатньо кваліфіковану роботу з організації цього процесу, нерозвинутість ринку засобів виробництва, несприятливі умови отримання кредиту, виявилася недостатньо ефективною щодо створення конкурентного середовища, протистояння монополізму, порушила організаційну єдність підприємств, руйнацію їх мережі в сільській місцевості; оренда як форма роздержавлення, стимулюючи колективи до ефективної роботи, створивши передумови для можливої приватизації, ставши базою приватизації, обмежила

право громадян у приватизації, сприяла фактично безоплатній передачі об'єктів, що не забезпечило очікуваних надходжень до бюджету.

У процесі приватизації об'єктів сфери послуг мав місце ряд негативних явищ і зокрема: домінування неконкурсних способів приватизації, через які приватизовано 2/3 об'єктів; приватизація протягом тривалого періоду майна без приміщень, у результаті чого "завершений процес малої приватизації" залишається незавершеним до кінця; перепрофілювання значної частини приватизованих через аукціон об'єктів, що призвело до підриву матеріально-технічної бази ІТКП; невідпрацьованість механізмів передачі соціально-культурних та комунально-побутових об'єктів, що є на балансі приватизовуваних підприємств, у комунальну власність, несинхронність цього процесу з процесами децентралізації у формуванні місцевих бюджетів, що ускладнило проблему їх "муніципалізації"; розвиток корпоративних відносин у вигляді персоніфікації власності в основному через обмін приватизаційних майнових сертифікатів на акції підприємств, які приватизують, що призводить до створення величезної кількості формальних дрібних власників, відокремлення суб'єкта від об'єкта власності, знижує ефективність управління; концентрація акціонерного капіталу в малочисельній групі власників, формування "золотого ядра" за відсутності легальної конвертованості майнових сертифікатів, нестачі в багатьох регіонах майна для їх розміщення, недостатності розвитку інститутів фондового ринку, пасивності інвестиційних фондів щодо інвестування майнових сертифікатів; тенденція до створення закритих акціонерних товариств у післяприватизаційний період, приватизація більшості великих підприємств цілісним майновим комплексом, а значить перенесення монопольних утворень у систему недержавних форм власності. В цілому охарактеризована ситуація сповільнює темпи приватизації, стримує формування реального власника і процес інвестування у виробництво послуг.

З метою подальшого вдосконалення процесів роздержавлення у сфері послуг запропоновано: а) розмежування управління об'єктами сфери послуг між обласними, районними, міськими, селищними, сільськими радами та територіальними громадами здійснювати на основі чітких критеріїв, враховуючи ринок послуг, радіус обслуговування, належність виду послуги до певного таксономічного рівня, потребу в дотаціях і можливості фінансування з бюджету того чи іншого рівня; б) подальшу приватизацію об'єктів здійснювати з урахуванням таких критеріїв як потенційна привабливість окремих виробництв для приватних інвесторів, соціальна значимість об'єкта і критерії суспільства щодо соціальних гарантій у сфері надання послуг, індивідуальність чи спільність споживання послуг; в) проблеми використання об'єктів сфери послуг підприємств, що приватизують, вирішувати через інтеграцію та узгодження таких основних дій, як удосконалення механізмів формування місцевих бюджетів в напрямку підвищення їх самостійності, акумуляція коштів для тимчасового утримання соціально-

інфраструктурного фонду і використання їх для збереження гарантованого соціального мінімуму послуг, збільшення частки послуг, які надають за рахунок коштів споживачів при узгодженості з темпами зростання реальної заробітної плати, попередня, передуюча передачі у комунальну власність санація об'єктів сфери послуг підприємствами, які приватизують, визначення її як умови приватизації, безоплатна передача об'єктів незавершеного будівництва соціально-культурного призначення у приватні руки під інвестиційний контракт; г) удосконалити практику постприватизаційного моніторингу діяльності приватизованих підприємств та активізувати постприватизаційну підтримку приватизованих підприємств, особливо в пріоритетних видах послуг. У дисертації розроблено конкретні пропозиції із закріплення об'єктів сфери послуг у власності органів регіонального рівня та органів місцевого самоврядування базового рівня, відпрацьовано диференційовані підходи для різних груп підприємств і установ щодо подальшого процесу приватизації, розроблено пропозиції з удосконалення методики, формування інформаційної бази моніторингу та постприватизаційної підтримки.

Дослідження організаційних аспектів формування ринку послуг свідчить, що зміни, які суттєво зачепили інституціональну структуру ІТКП, проявились у розпаді старих структур і народженні інститутів, які базуються на індивідуальній ініціативі індивідів. Зміна форм власності відобразилася на зміні складу показника кінцевої продукції комплексу послуг. Частка підприємств державної власності в реалізації платних послуг населенню України скоротилася з 87% в 1991 до 77,3% в 1995р., у Івано-Франківській області з 88,1% до 86,2%, у Львівській - з 87,4% до 74,8%, Тернопільській - з 94,0% до 90,3%. Незважаючи на певні інституціональні зміни в структурі реалізації послуг населенню, домінуючою залишається державна власність, слабо представлена приватна і практично відсутня власність іноземних держав. Охарактеризовані форми власності представлені новими організаційно-правовими структурами (формами господарювання), які адекватно відображають особливості підприємницької діяльності в перехідній економіці.

Аналіз процесів трансформації організаційної структури ІТКП в розрізі форм господарювання свідчить, що генезис підприємницьких структур у нові організаційно-правові форми, який здійснюється з розпаду державних структур, обумовлює специфічне ставлення працівників до власності; старі форми господарювання не залишаються незмінними і починають набирати нового змісту і форм діяльності, адекватних рівню сформованості ринкового середовища; нестача початкового капіталу у більшості громадян визначає умови найбільшого поширення в сфері послуг підприємств колективної власності як домінуючої для перехідного періоду; в процесі трансформації організаційної структури ІТКП створюються об'єднання підприємницьких структур.

У результаті стимулювання виходу на монополізовані ринки нових суб'єктів господарювання відбулась трансформація співвідношення малого, середнього

і великого бізнесу та зміни взаємовідносин між ними. Залежно від технологічної специфіки виробничих процесів у галузевих підкомплексах формуються різні типи відносин між великими, середніми та малими підприємствами: відносини конкуренції, відносини взаємодоповнення, відносини взаємодії. За умов нерозвиненості видової структури послуг домінуючим залишається третій тип, звужуючи поле відносинам конкуренції.

Розгортання процесів децентралізації, реформування власності змінюють роль галузевої спеціалізації, створюють умови виходу спеціалізованих підприємств з-під відомчого контролю. Підкомплекс спеціалізованих підприємств становить основу організаційної структури ІТКП, однак спостерігається однозначна тенденція до скорочення його частки в складі ІТКП і зменшення питомої ваги наданих ним послуг. Зазначені тенденції чітко виражають процеси вертикальної диверсифікації капіталу в ІТКП, що відображає орієнтацію підприємств на розширення видів діяльності, прояви рис, характерних для функціонування фірм у ринковій економіці.

У дисертації досліджено вплив організаційних дій з формування ринкового середовища на трансформацію територіальної структури і територіальної організації ІТКП. Керуючись принципом системності, автор висвітлює цю проблему з точки зору: а) зміни принципів його територіальної організації; б) зміни складу ІТКП на всіх таксономічних рівнях; в) впливу вказаних змін на територіальні рівні обслуговування і територіальні рівні споживання послуг. Дослідження свідчать, що в умовах переходу до ринку територіальна структура і територіальна організація ІТКП формуються шляхом погодження і поєднання чотирьох основних систем обслуговування: ступінчастої системи міжпоселенського обслуговування, яка охоплює міські та сільські населені пункти і залишається базовою в територіальній організації ІТКП; відомчої системи обслуговування, частина об'єктів якої розміщується на території підприємств, сформувавши інфраструктуру мікрорівня, і в зв'язку з передачею у власність місцевих рад зазнає найдинамічніших змін; системи обслуговування непрофільних підприємств, зорієнтованої на можливості їх ресурсної бази і пошук шляхів виживання в умовах згорання основного виробництва; системи обслуговування малого бізнесу, розміщення об'єктів якого базується на можливості забезпечення економічної ефективності свого функціонування і попиту населення. Територіально-організаційна структура ІТКП формується за принципом мережевої організації, ступенева підпорядкованість знизу доверху замінюється горизонтальними взаємозв'язками між підприємствами визначених систем, що в умовах переходу до ринку дозволяє у певній мірі забезпечити синтез самостійності суб'єктів господарювання та їх взаємозалежності, співробітництва в досягненні спільної мети.

Для оцінки тенденцій просторового розвитку ІТКП та впливу трансформаційних змін на його територіальну організацію і територіальні рівні обслугову-

вання в дисертації запропонована система показників, проведення розрахунків за якою засвідчило, що за період 1992-1995р.р. в усіх досліджуваних областях з двадцяти двох основних типів об'єктів інфраструктури сфери послуг рівень досягнення нормативного значення понизився в п'ятнадцяти, намітилася чітка тенденція до зростання радіусу обслуговування, показники щільності мережі знизилися по всіх типах підприємств побутового обслуговування, дитячих дошкільних закладах, готелях, кінотеатрах і кіноустановах, клубних закладах. Некоординовані процеси територіально-організаційної реструктуризації ІТКП призводять до розпаду структур обслуговування в сільській місцевості, де ступінь охоплення населених пунктів об'єктами сфери послуг залишається низьким і має регресивну тенденцію. Розрахунки показників повноти комплексу інфраструктури послуг і формування картограм територіальної організації ІТКП для означеного регіону свідчать, що принцип комплексності обслуговування в сучасній його моделі не реалізується.

Для оцінки територіальних рівнів обслуговування і вироблення регіональної політики в розвитку ІТКП у дисертації запропоновано інтегральний показник - синтетичний зважений індекс рівня обслуговування

$$B_j = R_j \cdot \frac{\sum_{i=1}^n q_i x_{ij}}{100 \sum_{i=1}^n q_i},$$

де R_j - відкоригований на регіональний індекс цін рівень споживання платних послуг населенням j -ої області (j -го району) в % до середньореспубліканського (середньообласного) показника; $x_1 \dots x_2 \dots x_n$ - значення окремих факторів по області j в % до середньореспубліканського показника (району j в % до середньообласного показника); $q_1 \dots q_2 \dots q_n$ - бали (ваги) впливу факторів на результуючі показники, визначені на основі коефіцієнтів кореляції, який дозволяє нівелювати вплив територіальних умов на сформовані рівні споживання послуг. Отримані в результаті розрахунку індексів рівнів обслуговування дані (табл.1) засвідчують, що за 1992-1995 р.р. у результаті трансформаційних процесів в ІТКП досліджувані області втратили позиції у загальнореспубліканській шкалі.

Таблиця 1. Індеси рівнів обслуговування населення регіонів України в 1991, 1995 р.р. (платні послуги, всього).

Область	Рівень споживання платних послуг, %		Індекс факторів впливу		Синтетичний зважений індекс рівня обслуговування, %	
	1991р.	1995р.	1991р.	1995р.	1991р.	1995р.
Івано-Франківська	82,600	56,300	0,958	0,794	86,244	70,874
Львівська	91,800	71,700	1,193	1,108	76,932	64,714
Тернопільська	76,500	60,800	0,800	0,774	95,573	78,516

Розрахунки та сформовані картограми показують, що індекси рівня обслуговування в розрізі міст, адміністративних районів і видів послуг не відповідають рів-

ням споживання платних послуг, тобто рівень потенціалу ІТКП щодо обслуговування населення неадекватний умовам формування регіонального попиту. Найвідчутніша така невідповідність у обласних центрах, де різниця між вказаними показниками становить -74,1% (м. Івано-Франківськ), -52,5% (м. Львів), -136,5% (м. Тернопіль), та в центрах рекреації -105,9% (м. Яремча), -1300,2% (м. Трускавець).

Регіональна деформація рівнів обслуговування, яка зберігається і навіть поглиблюється в ході ринкових процесів свідчить, що проблема переборення цієї тенденції при переході до ринкових механізмів інвестування загострюється, і, відповідно, вимагає впровадження елементів активної регіональної політики щодо територіальної організації ІТКП в стратегію його розвитку. Разом з тим, у дисертації констатовано, що в результаті трансформації територіально-організаційних структур у регіонах України сформувався новий тип ІТКП, для якого характерні елементи багатукладної економіки, форми підприємницької діяльності, зорієнтовані на принципи самофінансування і отримання прибутку, якісно нові співвідношення між великим, середнім, малим бізнесом, розмивання відомчої монополії на надання послуг, сформована передумова його функціонування як складової регіональних (локальних) ринків.

Розділ 3. Теоретико-методологічні основи формування ефективного механізму функціонування регіональних та локальних ринків послуг в перехідній економіці

Проблема становлення ефективного організаційно-економічного механізму функціонування ринку послуг у дисертації пов'язана з визначенням його специфіки в системі товарних ринків взагалі і в перехідній економіці, зокрема. Співпадіння процесу надання і споживання послуг обумовлює регіональний і навіть локальний його характер. Ця обставина породжує такі його особливості: широку варіацію цін і, відповідно, рентабельності однорідних видів послуг як між регіонами, так і всередині них; об'єктивно обумовлену диференціацію суспільно необхідних затрат, малорентабельність або навіть збитковість, обумовлену виключно місцерозташуванням; визначальне значення масштабів регіонального (локального) ринку для умов розташування його об'єктів.

Відзначаючи притаманні регіональним та локальним ринкам послуг зарубіжних країн функції - забезпечення безперервності у наданні послуг і здійснення контролю над їх обсягом, асортиментом і якістю, встановлення їх суспільної корисності, реальної вартості, рівноваги попиту і пропозиції - автор дисертації на основі проведеного аналізу підкреслює суттєві відмінності функціонування регіональних та локальних ринків в Україні і, зокрема: значну відмінність платіжоспроможного попиту від потенційного, значну частку відкладеного попиту і попиту, реалізованого через самообслуговування, суттєву відмінність цього співвідношення для груп населення з різним рівнем грошових доходів, диспропорційний

спад реалізації послуг, збереження дефіциту на окремі їх види при формальному співпадінні попиту і пропозиції, ірраціональний тип нецінної конкуренції, орієнтований на імітацію якості обслуговування, специфічний тип цінової конкуренції, для якої характерний пошук сфер (видів послуг) з максимально сприятливою кон'юнктурою, високу роль позаекономічних факторів формування цін, що в сукупності блокує його основні аксіоми. За сукупністю ознак у досліджуваних регіонах вимальовується модель поляризованого розвитку ринку із зростаючими нерівномірностями в територіальних рівнях обслуговування та зростаючими відмінностями у рівнях і структурі споживання послуг різними групами населення. Аналіз ринків послуг у перехідній економіці дозволяє зробити висновок, що досягнення їх збалансованості на основі саморегуляції неможливе і вимагає впровадження організаційно-економічного механізму, здатного вирішити цю проблему.

У дисертації проаналізовано моделі організаційно-економічного механізму функціонування регіональних та локальних ринків послуг у практиці зарубіжних країн за організаційною формою та методами організації надання послуг. Відзначено, що організаційна форма надання послуг представлена чотирма типами: типом децентралізації, коли функції з надання послуг, регулювання і контролю надаються місцевим урядовим відомствам; типом делегування, коли функції з надання послуг передаються напівдержавним чи квазіурядовим структурам; типом передачі влади, коли права надаються державним або місцевим політичним органам для добровільного або примусового надання послуг; типом приватизації, коли функції і відповідальність з надання послуг зосереджуються в рамках приватних осіб або організацій. Сучасним організаційно-економічним механізмам розвитку регіональних та локальних ринків послуг характерне поєднання елементів саморегулювання з формами зовнішнього впливу з боку держави, місцевих самоврядувань та громадських інституцій.

Враховання специфіки сучасних регіональних та локальних ринків послуг України дозволило концептуально визначити суть і методологічні принципи формування організаційно-економічного механізму їх функціонування. При цьому суть організаційно-економічного механізму розвитку ІТКП, локального чи регіонального ринку в дисертації визначена як сукупність форм і методів, через які здійснюється організація суспільного виробництва в даному комплексі (ринку) і узгоджена економічно доцільна діяльність його як єдиного цілого.

Згідно з носіями інтересів у регіональних та локальних ринках послуг структура організаційно-економічного механізму їх розвитку в економіці перехідного періоду має, на погляд автора, включати п'ять основних підсистем: саморозвиток і саморегулювання підприємницьких структур, державне регулювання регіональних та локальних ринків послуг; регіональне регулювання і регіональну підтримку їх ефективного функціонування з урахуванням інтересів території; інституціональне регулювання з боку структур ринкової інфраструктури; громадсь-

ке регулювання з боку громадських організацій. Таким чином, організаційно-економічний механізм виражатиме типову форму поєднання елементів ринкової саморегуляції з елементами демократичного регулювання ринку, притаманну сучасній соціально-орієнтованій ринковій економіці (рис.1), дозволить забезпечити дотримання «соціальних рамок» ринку, не допустити його бюрократизації. У дисертації здійснена структуризація елементів та засобів усіх перерахованих підсистем організаційно-економічного механізму, розроблені пропозиції та оцінка перспектив застосування їх у забезпеченні ефективного функціонування регіональних та локальних ринків послуг.

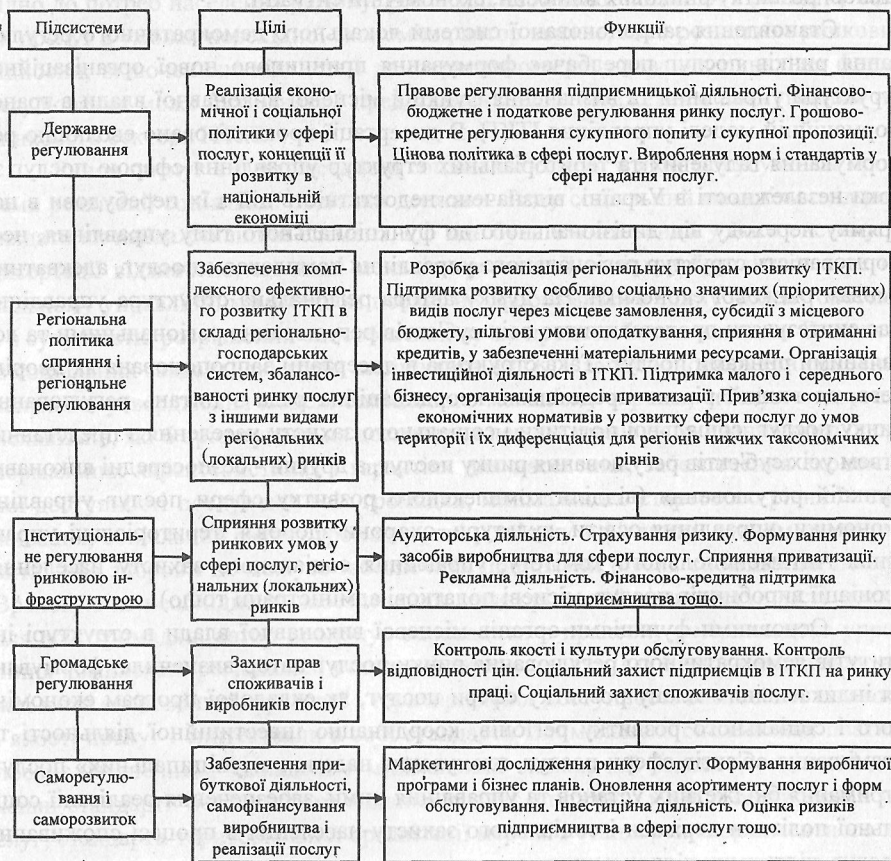

Рис. 1. Функціонально-цільова структура організаційно-економічного механізму розвитку регіонального (локального) ринку послуг.

В основу побудови пропонованої моделі слід покласти такі принципи: перехід від державного централізованого регулювання ринку послуг до локального

демократичного регулювання; діалектичну взаємодію саморегуляції з цілеспрямованим регулюванням державними і недержавними суб'єктами; встановлення раціональних співвідношень між рівнями державного регулювання; послідовність у впровадженні елементів регулювання і їх взаємоузгодженість; розумну достатність у державному і регіональному регулюванні, передачу суб'єктам державної влади і органам місцевого самоврядування лише тих економічних функцій, які на даний період не можуть виконувати виробничі та інші суб'єкти ринкових відносин; адекватність впровадження регуляторів і засобів впливу реально існуючому станові розвитку ринкових відносин, економічній ситуації.

Становлення запропонованої системи локального демократичного регулювання ринків послуг передбачає формування принципово нової організаційної структури управління та визначення функцій місцевої виконавчої влади в трансформаційній моделі управління ІТКП. В дисертації проаналізовано еволюцію реформування галузевих та територіальних структур управління сферою послуг за роки незалежності в Україні, відзначено недостатність дій з їх перебудови в напрямку переходу від дивізіонального до функціонального типу управління, несформованість структур регіонального управління комплексом послуг, адекватних умовам ринкової економіки. На думку автора регіональна структура управління має синтезувати представництво всіх суб'єктів регулювання регіональними та локальними ринками послуг. Така структура в дисертації запропонована як дворівнева, де вищий рівень представляє координаційна рада з питань регулювання ринку послуг, соціальної політики і соціального захисту населення з представництвом усіх суб'єктів регулювання ринку послуг, а другий - безпосередні виконавці функцій регулювання (відділи комплексного розвитку сфери послуг управління економіки, управління освіти, культури, охорони здоров'я, територіальні управління Антимонопольного комітету, управління соціального захисту населення, асоціації виробників послуг, місцеві податкові адміністрації тощо).

Основними функціями органів місцевої виконавчої влади в структурі інститутів демократичного регулювання ринку послуг автор визначила: формування індикативного плану розвитку сфери послуг, як складової програм економічного і соціального розвитку регіонів, координацію інвестиційної діяльності та розміщення об'єктів сфери послуг, планування надання «муніципальних» послуг, утримання бюджетних установ та управління ними, забезпечення реалізації соціальної політики держави і соціального захисту населення в процесі споживання послуг, підтримку підприємництва.

У дисертації визначено основні завдання індикативного плану сфери послуг, сформовані логіка його формування, система показників, індикаторів, пріоритетів та інструментів (регуляторів) його реалізації, здійснена їх класифікація. В якості індикаторів розвитку сфери обслуговування у регіоні залежно від поставлених цілей запропоновано використати показники: динаміка частки зайнятих у

сфері послуг у загальній чисельності зайнятих у сфері суспільного виробництва; динаміка частки валової доданої вартості, створеної у сфері послуг регіону в загальному обсязі валового внутрішнього продукту регіону; зміна середнього радіусу обслуговування по основних представницьких об'єктах; динаміка ступеня досягнення нормативної забезпеченості території об'єктами сфери послуг *i*-го виду; динаміка частки витрат на послуги у структурі споживчого бюджету одного середньостатистичного жителя регіону в порівнюваному і базовому періоді. Розглядаючи індикативний план як засіб координації діяльності державного сектора і недержавних суб'єктів ринку в забезпеченні комплексного розвитку ІТКП відповідно до потреб населення регіону, реалізації державної політики в розвитку сфери послуг в умовах перехідної економіки, автор вважає, що з розвитком ринкових відносин, включенням підсистем демократичного регулювання ринку ця форма регулювання може бути знята і представлена лише бюджетним плануванням неринкового сектора ІТКП.

Ринок послуг є тією частиною соціальної сфери, в якій фокусуються проблеми реалізації соціальної політики держави. Тому соціальний механізм слід розглядати як найважливіший елемент, що має бути вмонтований у його систему. В дисертації відзначено, що нині механізм реалізації соціальної політики в регіональному управлінні комплексом послуг не сформувався в єдину цілісну систему, а є сукупністю розрізнених способів впливу на процеси їх споживання. Виходячи із соціальних завдань, які треба вирішувати в ІТКП, запропоновано три основних напрямки утвердження моделі соціального механізму в ринку послуг: створення механізмів, які б орієнтували на досягнення певних рівнів споживання послуг при нормальних характеристиках і гарантіях для населення; забезпечення економічної доступності послуг для всіх громадян, мінімального стартового рівня їх споживання; соціальний захист громадян, які у зв'язку з фізичним станом свого розвитку або здоров'я не можуть забезпечити прийнятний рівень споживання послуг. Враховуючи необхідність забезпечення територіальної рівнодоступності послуг для всіх громадян, автор пропонує впровадити в практику регіонального управління комплексні регіональні стандарти сфери послуг, які б характеризували нижні межі економічної, правової і територіальної доступності визначеної кількості і якості послуг і синтезували в собі стандарти мінімального споживання платних послуг населенням, закладені у мінімальний споживчий бюджет, соціальні державні стандарти безоплатного надання послуг, споживчі моделі сертифікації послуг, стандарти територіальної організації мережі і стандарти асортиментного набору послуг.

Серед найважливіших функцій регіональних органів управління в напрямку їх практичної реалізації визначені: вдосконалення (територіальна диференціація) системи соціальних нормативів для регулювання регіональних та локальних ринків послуг; моделювання прогнозованої потреби і можливостей фінансового за-

безпечення створення робочих місць у сфері послуг в т.ч. за рахунок бюджетного фінансування для забезпечення регіонального стандарту. У дисертації наведена функціонально-реалізаційна характеристика нормативної бази ІТКП, формування якої на початку доцільно закріпити за органами виконавчої влади. Для вирішення другої проблеми запропоновано використовувати модель відносного потенціалу доходу, яка дозволяє встановити залежність між розвитком регіону, збільшенням чисельності населення, відповідно кількості споживачів послуг, збільшенням чисельності зайнятих і чисельності зайнятих у сфері послуг та ресурсами і зростанням ємності ринку.

Обґрунтування необхідності формування координуючого центру демократичного регулювання регіональних (локальних) ринків послуг передбачає прогнозування його функцій у перспективі. До них, на думку автора, слід віднести регіональний системний аналіз ринку послуг, інформаційне обслуговування його агентів, прогнозування і програмування розвитку ІТКП, створення і впровадження системи прямих і непрямих регуляторів для реалізації програм підтримки бізнесу, зрівноваженого територіального розвитку сфери послуг, соціального захисту споживачів, координацію інвестиційної діяльності з метою системного просторового розвитку ІТКП, координацію демократичного контролю і обліку.

Розділ 4. Удосконалення функціональних механізмів регулювання розвитку регіональних та локальних ринків послуг

Гарантом регіоналізації управління в сфері послуг стає системне, цілісне бачення регіональної ситуації в ній, відповідно обґрунтований регіональний аналіз і формування адекватної йому інформаційної бази. Регіональний аналіз розвитку ІТКП для цілей регіонального управління має, на думку автора, розв'язати такі завдання: аналіз і оцінка регіональної ситуації в сфері послуг; аналіз ємності регіонального (локального) ринку, його чутливості до економічних циклів, залежності від рівня розвитку комплексують галузей; аналіз просторового розвитку ІТКП; аналіз ходу економічних реформ в ІТКП, виявлення ступені адаптації їх до умов території; аналіз і оцінка проблемних ситуацій; отримання інформації для прогнозування, програмування і регіонального регулювання розвитку комплексу в майбутньому. З огляду на визначену структуризацію ІТКП, особливості повсемісних і орієнтованих на ресурси галузей, цілі і завдання регіонального аналізу, в дисертації визначені його основні зрізи, сформована структурно-цільова та алгоритмічна характеристики його основних показників, визначені джерела і носії інформації, розроблені пропозиції з удосконалення інформаційної бази.

Застосування елементів регіонального аналізу сфери послуг у вітчизняній практиці, яке базувалось (і базується) в основному на методі порівнянь характеристик споживання послуг, показників забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури, не дозволяє забезпечити системність в оцінці розвитку ІТКП. У

дисертації запропоновано ряд методик аналізу, що мають суттєве значення для прийняття управлінських рішень, зокрема: методика визначення ємності регіонального (локального) ринку послуг, методика розрахунку створюваної доданої вартості та вкладу ІТКП в регіональний відтворювальний процес, його ресурсної ефективності у складі РГС, методика контролю ефективності «муніципальних» послуг, методика розрахунку узагальнюючого показника ступеня використання рекреаційного потенціалу. Розраховані районні мультиплікатори зайнятості для оцінки чутливості галузей сфери послуг до економічного циклу в досліджуваних регіонах, індекси, коефіцієнти і криві локалізації санаторно-курортного, туристсько-екскурсійного обслуговування для оцінки ступеня їх концентрації в досліджуваних областях та виявлення відповідності і синхронності розвитку комплексуючих і допоміжних галузей обслуговування.

Отримані результати засвідчили, що галузі сфери послуг менш чутливі до економічного циклу, ніж комплексуючі в РГС, що дозволяє розглядати їх як важливий сектор для стабілізації ситуації на ринку праці та споживчому ринку. Санаторно-курортне та туристсько-екскурсійне обслуговування не виступають у масштабах областей комплексуючими. Це можна сказати лише про окремі адміністративно-територіальні одиниці. У досліджуваних регіонах склалася суттєва невідповідність між розвитком туристсько-екскурсійного та комунального обслуговування, що вимагає стимулювання потоків інвестицій у цю галузь з метою створення умов підприємницької діяльності в сфері туризму. Відпрацьовані методики запропоновано використати для прогнозу розвитку галузей ІТКП за умов реалізації певної регіональної політики щодо розвитку комплексуючих галузей.

Для оцінки ємності регіонального (локального) ринку послуг у дисертації запропоновано застосування трьох основних методів: а) методу розрахунку платіжної ємності ринку, орієнтованого на врахування грошових доходів населення і відображення попиту; б) методу розрахунку фактичної і нормативної інфраструктурної ємності, що відображає можливості пропозиції; в) методу розрахунку трудової ємності, що дозволив би визначити можливу кількість трудових ресурсів, яку він здатний поглинути. Визначені особливості розрахунку ємності ринку послуг у різних фазах економічного циклу, за умов міжрегіональної діяльності фірм з надання послуг, шляхи нівелювання недостатньої достовірності інформації за балансом грошових доходів і видатків населення за умов значної частки нелегального обігу готівкової грошової маси.

В якості показників ресурсної ефективності ІТКП у складі РГС запропоновано показники: загальна ефективність ІТКП, як відношення створеної у ньому доданої вартості до сумарних інвестицій у сферу послуг за рахунок усіх джерел фінансування; фінансова ефективність, як відношення фінансових ресурсів, створених у результаті діяльності підприємств і організацій сфери послуг до сумар-

них витрат на підтримку її функціонування в регіоні; бюджетна ефективність, як відношення доходів місцевого бюджету, отриманих від підприємств і організацій сфери послуг до сумарних видатків з місцевого бюджету на розвиток сфери послуг регіону. Враховуючи відображення в запропонованій методиці фактично фінансових потоків у сфері послуг, динаміка і структура яких не завжди відповідає динаміці і структурі її продукту, автор пропонує варіанти елімінування впливу рівнів і динаміки регіональних цін.

Соціальна природа регіональних та локальних ринків послуг передбачає нетрадиційність підходів до управління ними. В дисертації обґрунтована об'єктивна необхідність застосування механізмів програмно-цільового управління ІТКП в умовах перехідної економіки. Регіональні програми в складі організаційно-економічного механізму регулювання регіональних та локальних ринків послуг розглядаються як функціональний інструмент аллокації ресурсів з метою розблокування найбільш "вузьких місць" в їх розвитку, які не вирішуються або недостатньо вирішуються ринковими механізмами, а їх ліквідація дозволить створити сприятливе середовище для ефективного зрівноваженого розвитку комплексу в цілому. Предметом програмного вирішення в регіональних програмах у сфері послуг, на думку автора, повинні стати насамперед проблеми міжгалузевого характеру з високим рівнем локалізації, які забезпечують функціонування відтворювального циклу в ІТКП, а також соціальні проблеми. З розвитком елементів саморегулювання в організаційно-економічному механізмі функціонування ринків послуг, коли індикативний план розвитку ІТКП втратить значення, регіональні програми, на думку автора, можуть залишитись основним інструментом протекціоністської політики держави і регіональних органів управління щодо вирішення структурних і соціальних проблем в сфері попиту та пропозиції послуг.

В дисертації проаналізовано вироблені вітчизняною і зарубіжною практикою підходи щодо технології розробки цільових програм, відзначено ряд методичних проблем, невирішеність яких може знизити ефективність використання запропонованих методик у практиці регіональних органів управління. Як найбільш актуальне з точки зору сучасних проблем і завдань регіонального програмування в регіональних та локальних ринках послуг відзначено вдосконалення методик: відбору проблем для програмного вирішення, розподілу ресурсів, у першу чергу фінансових, за умов їх обмеженості, оцінки ефективності програмних рішень, ресурсного обґрунтування програмних завдань, моніторингу процесу їх реалізації.

Відзначаючи значний ступінь суб'єктивізму в запропонованих у економічній літературі методологічних підходах щодо вибору проблем для програмного вирішення, автор дисертації пропонує покласти в основу вирішення даного завдання теорію обслуговування систем з пріоритетом, згідно з якою черговість включення проблем для програмного вирішення формується на основі шкали пріоритетів, побудованої на основі експертних, фактографічних або комбінованих мето-

дів оцінки. В основу побудови шкали пріоритетів у сфері розвитку ІТКП було покладено експертні методи, які дозволили визначити узагальнену відносну оцінку кожної проблеми (A_j):

$$A_j = \sum_{k=1}^m A_{kj},$$

де A_{kj} - відносна важливість проблеми відносно галузі ІТКП, РГС або населення як споживача, k - номер галузі або іншого суб'єкта інтересів, j - номер проблеми, яку оцінювали експерти. Опитування експертів та побудова матриць відносної важливості проблем для 15 представницьких груп суб'єктів інтересів у сфері ІТКП дозволили сформулювати пріоритетні проблеми, що вимагають першочергового вирішення: розвиток сільської сфери обслуговування ($A_j=136,5$), розвиток і підтримка малого підприємництва ($A_j=109,5$), обслуговування соціально незахищених і малозабезпечених верств населення ($A_j=106,5$), розвиток рекреаційної діяльності ($A_j=100,5$). У дисертації розроблено пропозиції щодо структури регіональних програм і формування їх окремих блоків, методики розрахунку фінансових затрат на програму, визначено джерела їх фінансування, методи концентрації коштів на фінансове забезпечення, методику оптимального розподілу фінансових ресурсів на регіональні програми.

Оптимальний розподіл фінансових ресурсів на програми запропоновано здійснювати на основі відпрацьованих автором двох підходів: багатоаспектної оцінки програм та умов їх фінансування; розподілу бюджетних ресурсів на основі вибору критеріїв та моделі оптимального розподілу. За умов, що: 1) всі бюджетні кошти будуть розподілені ($x_1+x_2+x_3+x_4=S$); 2) виділені кошти на програму в річному бюджеті не перевищують річні потреби на j -ту програму ($X_j \leq \frac{V_j - P_j}{T_j}$); 3) величина бюджетних коштів - додатне число ($X_j \geq 0$); 4) має бути нижня межа виділених коштів на кожен програму ($K_j^0 S \leq X_j$), модель оптимального розподілу бюджетних коштів на регіональні програми матиме вигляд:

$$Z = E_{11}X_1 + E_{12}X_2 + E_{13}X_3 + E_{14}X_4 \rightarrow \max,$$

де E_{ij} - інтегральний ефект на одиницю затрачених коштів на j -у програму; $E_{ij} = E_{cj} \cdot E_{ej}$, де E_{ej} - річний економічний ефект на одиницю затрачених бюджетних коштів на j -ту програму, E_{cj} - соціальний ефект програми, визначений на основі експертної оцінки за коефіцієнтом відносної важливості ($E_c = 0, \dots, 1$).

У дисертації наведені апробовані в регіональних органах управління методики розробки регіональних програм "Розвиток і підтримка малого підприємництва в сфері послуг", "Розвиток рекреаційної діяльності". Розроблено пропозиції з удосконалення методики нормативного і пошукового прогнозування, зокрема застосування загальної моделі в умовах невизначеності, структурними векторами якої є індекси рівнів економічного розвитку адміністративних районів, синтетичні індекси рівнів обслуговування, мінімальні або раціональні нормативи

споживання послуг та багатofакторної моделі розрахунків зміни попиту, побудованої на системі рівнянь множинної регресії. Відпрацьовані методики та здійснений прогноз платіжної та інфраструктурної ємності регіональних ринків послуг галицьких областей для розвитку малого підприємництва за оптимістичним, песимістичним і середнім варіантами. Прогноз за середнім варіантом показав, що на 1998 р., наприклад, платіжна ємність вказаних ринків для розширення малого бізнесу становитиме 28350 тис.грн. В інфраструктурній оцінці найбільш ємним є побутове обслуговування населення (6200 роб. місць) та житлово-комунальне господарство (13627 роб. місць). У дисертації розроблено методику розрахунку ємності ринку рекреаційних послуг, сформований склад та здійснена класифікація програмних показників для моніторингу реалізації програм.

Розвиток регіональних та локальних ринків послуг тісно пов'язаний з перспективами і наслідками інвестиційної діяльності в них. Оскільки процес цієї діяльності в результаті його завершення може мати суттєвий позитивний або негативний вплив на розвиток ІТКП і РГС, то він має здійснюватися при тісній взаємодії її суб'єктів з органами управління. Учасники інвестиційного процесу в ІТКП, на думку автора, повинні вирішити такі завдання: досягнення регіональних стандартів в рівнях обслуговування населення незалежно від типу адміністративно-територіальної одиниці, реалізацію концепції оптимальної територіальної організації сфери послуг з точки зору підвищення економічної і соціальної ефективності її функціонування; вибір пріоритетних напрямів інвестицій в окремі сектори ІТКП з метою його реструктуризації та вирішення проблем структурної перебудови економіки регіонів; забезпечення поєднання інтересів інвесторів і території в сферах їх перетину; раціональне використання ресурсів для комплексної забудови населених пунктів, створення приміських зон, зон відпочинку, санаторно-курортних комплексів; забезпечення посилення інтегрованості ІТКП, диверсифікації послуг, розвиток комбінування і кооперування; визначення масштабів діяльності держави (регіональних органів управління) в галузі інвестиційних рішень і розміру державних інвестицій; залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій для активізації процесів розвитку локальних ринків послуг, особливо в депресивно вражені галузі та регіони; економічну, соціальну та екологічну оцінку інвестиційних проектів; забезпечення обґрунтованості інвестиційних рішень на основі багатоваріантних та багатofакторних оцінок, координацію дій в їх реалізації, "відстеження" зовнішніх змін, негативних явищ, аналіз кон'юнктури будівельного ринку. В сфері вирішення цих завдань у дисертації виділено три найважливіших спектри спільної дії регіональних органів управління з інвесторами: стратегічне планування, координацію інвестиційної діяльності, організацію інвестиційного процесу в ІТКП.

В якості концептуальної основи управління інвестиційним процесом в ІТКП запропоновано регіональний бізнес-план, покликаний стати інформаційним

документом для управлінців та інвесторів, що виступає інструментом координації розміщення інвестицій і підприємницької діяльності в ньому. Через регіональний бізнес-план реалізується стратегія просторового розвитку, як система концептуальних положень про найбільш ефективні напрямки розвитку продуктивних сил, задіяних в ІТКП. Просторова стратегія визначає позицію регіональних органів управління щодо досягнення регіональних стандартів обслуговування, формування в районах центрів обслуговування та комплексів об'єктів обслуговування для кожного типу населених пунктів, просторового компонування об'єктів сфери обслуговування як елементів певного системного об'єкта, формування міжпоселенських систем обслуговування, вирішення проблеми поєднання принципів соціальної справедливості та економічної доцільності, забезпечення прибутковості в процесі їх розміщення (через вибір форм обслуговування - екстравертної, інтравертної, стаціонарної, суміщення надання різних видів послуг на спільній матеріальній, організаційній основі, розвиток комбінування і кооперування тощо); визначення змісту інтервентної стратегії щодо різного типу територій і станів локальних ринків послуг. У дисертації сформована структура регіонального бізнес-плану, розроблена методика оцінки інвестиційної привабливості галузей та регіонів для інвестицій в ІТКП, здійснена оцінка видів діяльності за рівнем інвестиційної привабливості в галузевому підкомплексі побутового обслуговування населення та інвестиційної привабливості адміністративних районів Тернопільської області для рекреаційної діяльності. Складені бізнес-карти підприємницької діяльності в сфері послуг досліджуваних регіонів, відпрацьовані шкала критеріїв для вибору управлінських рішень щодо реалізації стратегії просторового розвитку ІТКП та організаційні аспекти локального маркетингу, методика визначення обсягу фінансових ресурсів, в тому числі державних, для реального інвестування в ІТКП в орієнтації на досягнення регіональних стандартів, методика вибору моделі розміщення (просторового зближення або просторового розосередження) за принципом економічної доцільності.

За умов багатоканального фінансування та гострої суперечності між соціальними інтересами споживачів та економічними інтересами інвесторів-підприємств координація інвестиційної діяльності покликана забезпечити вирішення двох важливих завдань: визначення доцільності її концентрації в тій чи іншій галузі ІТКП у конкретному регіоні або населеному пункті; координацію, об'єднання, залучення різних джерел інвестування. Вирішення першої проблеми в дисертації пов'язується з розрахунком оптимальної потреби в інфраструктурі об'єктів ІТКП, для здійснення якого запропоновано використати одну із задач теорії масового обслуговування. Постановка задачі полягає у виборі оптимального економічного рішення для системи в цілому. Якщо втрати від очікування обслуговування (споживача) і втрати від простою каналів обслуговування (виробника) позначити через C_1 і C_2 , середнє число вимог на обслуговування - $\bar{V}$, середнє чис-

ло суб'єктів ринку (каналів обслуговування) - $\bar{S}$, затрати, пов'язані з роботою каналу обслуговування - C_3S , то сумарні втрати в одиницю часу складуть:

$$C = C_1\bar{V} + C_2\bar{S} + C_3S.$$

Аналіз виразу дозволяє виявити умови, за яких величина (C) приймає мінімальне значення, прийняти управлінські рішення щодо вибору моделі, при якій втрати населення звести до мінімуму, можливого за умови, що простої каналу не перевищуватимуть деяку фіксовану величину. Керуючись обраною моделлю, регіональні органи управління можуть здійснювати відбір і оцінку інвестиційних проєктів, пропонувати (підтримувати або затверджувати) місце їх розміщення, розробляти стимулюючі або обмежуючі заходи.

В якості критеріального показника у відборі реальних інвестиційних проєктів на основі результатів їх експертизи запропоновано використати синтетичний показник рангових значень показників їх ефективності, в склад яких доцільно включити індекс доходності проєкту, чистий приведений доход, термін окупності та показники ефективності для регіону - приріст виробництва послуг на 1 грн. інвестицій, приріст робочих місць за проєктом, мінімальна величина якого вказує на пріоритетність проєкту:

$$Y_j = \sum_{e=1}^s R_e \rightarrow \min,$$

де Y_j - синтетичний показник j -го проєкту, $j=1, \dots, R_e$ - рангові значення показників ефективності проєктів.

У дисертації визначені шляхи мобілізації інвестиційних ресурсів в ІТКП з метою активізації його розвитку в тих чи інших регіонах, серед яких крім традиційних передбачено: застосування інвестиційного податкового кредиту, інвестиційного лізингу, інвестиційного селенгу, залучення державних ресурсів у фінансовий ринок (через державні цінні папери, орієнтовані на певні програми), механізм муніципальної позики, сприяння об'єднанню коштів підприємств-інвесторів та банків у реалізації спільних проєктів, продаж пакетів акцій об'єктів приватизації під інвестиційні зобов'язання покупців.

Нетиповість регіональних та локальних ринків послуг в економіці перехідного періоду, специфіка соціального навантаження, яке вони несуть у цей період, загальні тенденції реформування управління вимагають перегляду економічних механізмів, що забезпечують регулювання їх розвитку і функціонування. Мета економічного регулювання регіонального (локального) ринку послуг полягає в забезпеченні реалізації трьох основних вимог - ефективності діяльності суб'єктів ринку та ІТКП в цілому, справедливості в забезпеченні суспільними послугами, стабільності у розвитку і недопущенні різних відхилень економічного циклу.

У дисертації досліджено механізми фінансово-бюджетного, кредитного і цінового регулювання регіональних та локальних ринків послуг та відпрацьовано

пропозиції з їх удосконалення в умовах подальшого розвитку ринкових відносин і регіоналізації управління.

Аналіз проблем фінансово-бюджетного механізму функціонування сфери послуг у регіонах дозволив автору зробити висновок, що надалі його слід удосконалити через розробку теоретичних і практичних пропозицій у таких напрямках: перегляд державних видатків в ІТКП, удосконалення управління ними; відпрацювання критеріїв і вдосконалення механізмів відносин між бюджетами різних рівнів і пошук варіантів вирішення проблеми зрівноваженого розвитку сфери послуг на території регіонів; удосконалення системи оподаткування з метою активнішої участі суб'єктів ринку послуг у формуванні фінансових ресурсів ІТКП.

Удосконалення управління державними видатками, що пов'язані з наданням послуг, запропоновано здійснювати в напрямку чіткішого відбору послуг, які мають надаватися безоплатно, і відбору контингенту споживачів, на які поширюється ця пільга, переходу до перспективного планування місцевих бюджетів, розширення джерел фінансування видатків місцевих бюджетів, скорочення непродуктивних видатків, подальшої передачі частини комунальних, житлових послуг та послуг транспорту в приватний сектор, застосування цільового фінансування сфери послуг, виділення пріоритетів з витрат, контролю видатків через запровадження їх аудиту. В дисертації відпрацьовані критерії і запропоновані варіанти застосування платного та безоплатного обслуговування для різних типів послуг освіти та охорони здоров'я, пропозиції щодо скорочення видатків у цих сферах.

Економічне регулювання соціального захисту в процесі споживання послуг представлено як сукупність заходів тимчасової дії, що дозволяють перехідній економіці більш плавно здійснити процедури соціальних перетворень, та заходів постійної дії, які слід залишити на етапі сформованих ринкових відносин. З урахуванням досвіду зарубіжних країн та економічної ситуації в регіонах України сформовано класифікатор послуг, що вимагають перерозподільчих субсидій, та способи субсидіювання споживання послуг, які доцільно було б застосовувати в регіональних та локальних ринках. В якості останніх запропоновано використати: а) прямі субсидії виробникам послуг із відповідним продажем їх за цінами, нижчими собівартості для життєво необхідних послуг вторинного медичного обслуговування, громадського транспорту, де збільшення субсидій не викличе зростання попиту на дану групу послуг та витіснення ними інших видів послуг; б) прямі субсидії у вигляді грошової компенсації споживачам, не здатним за рівнем середньодушового доходу отримати життєво необхідний мінімум цих послуг (на житлові, комунальні послуги для звуженого кола споживачів); в) непряме субсидіювання через пільгове оподаткування виробників для послуг, що мають негативну еластичність (послуги з ремонту взуття, одягу, меблів, послуги дитячих дошкільних закладів), або в силу об'єктивних причин, обумовлених негативним впливом

кризових явищ, залишаючись соціально значимими, стали неконкурентними (ряд послуг у сільській місцевості).

Однією з найскладніших проблем економічного регулювання ІТКП є забезпечення його зрівноваженого розвитку на території. Її вирішення в дисертації пов'язується з удосконаленням системи адміністративного управління бюджетами відповідно до розподілу функцій у наданні послуг та системою міжбюджетних відносин. Зокрема запропоновано подальше підвищення ролі місцевих податків і зборів, фіксація розподілу регулятивних доходів на області, райони і міста, збільшення частки доходів, що залишаються в місцевих бюджетах, вдосконалення практики застосування міжрівневих бюджетних субсидій у напрямку забезпечення їх стабільності, прозорості та справедливості, створення регіональних фондів регулювання соціальної забезпеченості регіону. У визначенні обсягів та розподілі міжрівневих субсидій рекомендовано залежно від функціональних цілей використовувати три методичних підходи: а) метод пропорційності (для укрупнених розрахунків при перспективному плануванні бюджетів), суть якого полягає в тому, що міжрівневі субсидії виділяють територіям обернено пропорційно доходу на душу населення в даній місцевості і прямо пропорційно чисельності населення цієї місцевості; б) метод розрахунку диференційованого для адміністративно-територіальних одиниць нормативного бюджетного фінансування на одного жителя в окремій галузі сфери послуг та розподілу субсидій на забезпечення обслуговування населення території на вже створеній матеріально-технічній базі; в) метод розрахунку потреби в субсидіях на комплексне покриття капітальних, експлуатаційних і поточних затрат. Цей метод запропоновано використовувати для фіксації їх величини районам і адміністративно-територіальним одиницям у рамках стратегії поступового досягнення регіональних стандартів обслуговування по установах бюджетної сфери. В дисертації наведено алгоритм основних розрахунків за пропонованими методиками. Для вирішення проблем розвитку сфери послуг на території адміністративних районів також запропоновано: застосування системи спеціальних субсидій у сфері комунального і соціально-культурного будівництва, фінансування капіталомістких проектів на умовах пайової участі місцевих бюджетів у "програмах допомоги", застосування для фінансування спеціальних програм у сфері комунального господарства і розвитку рекреаційної діяльності принципу неспівпадіння території надання послуг з географічними межами адміністративних одиниць, а також визначених через індикативний план контрактів на види і обсяги спільних робіт з розвитку сфери послуг та зобов'язань з фінансування.

В арсеналі елементів економічного регулювання ринків послуг суттєве місце відводиться режимам оподаткування та фінансово-кредитної підтримки підприємництва. Відзначаючи неузгодженість заходів із реформування податкової системи в Україні з державною політикою підтримки малого бізнесу, автор ди-

сертації відстоює думку щодо активнішого використання місцевими органами влади закріпленого за ними законодавством права на встановлення податкових пільг при встановленні податку на прибуток і пропонує систему критеріїв диференціації суб'єктів оподаткування для їх ініціювання (табл.2). Статус підприємництва в шкалі оподаткування на основі цих даних визначається сумою рангів (S_j) оцінок представниками місцевих органів влади з віднесенням у групу з низьким рівнем оподаткування підприємств із найменшим значенням S_j .

Таблиця 2. Система критеріїв диференціації суб'єктів оподаткування для ініціювання надання податкових пільг на місцевому рівні.

	Рівень оподаткування					
	низький		середній		високий	
	рівень показника	ранг	рівень показника	ранг	рівень показника	ранг
Соціальна значимість послуги	висока	1	середня	2	низька	3
Основний контингент відвідувачів	з низькими доходами	1	з середніми доходами	2	з високими доходами	3
Еластичність послуг	негативна	1	середня	2	висока	3
Рівень конкуренції на ринку	високий	1	середній	2	низький	3
Інвестиційна привабливість галузі	низька	1	середня	2	висока	3
Рік роботи	1-й	1	2-й	2	3-1 і)	3
Рівень кон'юнктури в даному виді обслуговування	низький	1	середній	2	високий	3

На рівні регіонів також запропоновано реалізувати механізми: державного кредитування, орієнтовані на можливості малого бізнесу (банки для малого бізнесу), державного гарантування позик і страхування кредиту малим підприємствам, звільнення від оподаткування прибутків, отриманих комерційними банками від вкладень коштів у малі підприємства, що надають особливо соціально значимі види послуг. Для підтримки соціально значимих видів послуг та послуг з негативною еластичністю в дисертації запропоновано диференційоване оподаткування непрямыми податками, зокрема ПДВ, встановивши його ставку 0-5% при середній в межах 10-12%.

Для вирішення проблем розвитку ІТКП, на думку автора, доцільно ширше використовувати інститут колективного фінансового управління через створення у регіонах фондів спільних інвестицій, фондів спільного володіння цінними паперами, регіональних фондів фінансової підтримки малого підприємництва, товариств взаємного кредитування, використання відпрацьованих у зарубіжній практиці таких способів вирішення фінансових проблем як франчайзи, лізинг, фінансовий ліверідж. Враховуючи специфіку ринків послуг, в їх кредитному обслуговуванні пропонується здійснення кредитування надання послуг під державний

контракт (наприклад, у підготовці спеціалістів) або муніципальне замовлення (обслуговування інвалідів), застосування спеціальних кредитів - кредиту на сезонні роботи, миттєвого кредиту, впровадження інституту споживчого кредиту. Пропонований у дисертації механізм фінансово-бюджетного регулювання регіональних (локальних) ринків послуг виступає як сукупність дій з фінансового і кредитного регулювання, в яких поєднуються ринкові та неринкові інструменти (рис.2).

У дисертації оцінено еволюцію цінового механізму в регулюванні регіональних та локальних ринків послуг. Відзначено, що в сучасній практиці домінують методи прямого адміністративного впливу на ціни, контрольно-фіксуючі функції місцевих органів управління, які недостатньо ефективні. З метою більш активного впливу на якість обслуговування, здійснення структурних зрушень та реалізацію соціальних функцій в ІТКП запропоновано розширення арсеналу засобів горизонтального впливу на ціноутворення в локальних ринках послуг і зокрема: застосування зобов'язань з цін між місцевою адміністрацією і асоціаціями (спілками) підприємств, застосування індикативних цін при оформленні регіональних та муніципальних замовлень на послуги, укладання угод з цін із підприємствами, що надають високо соціально-значимі послуги за відповідних пільгових умов оподаткування, кредитування або надання фінансової компенсації з фондів фінансової підтримки підприємництва, регулювання розмірів націнки для підприємств сфери послуг із різним рівнем соціального навантаження тощо. З розвитком ринкових відносин повинен відбуватися поступовий перехід до опосередкованого регулювання цін шляхом впливу на попит і пропозицію через зміну державного попиту і пропозиції послуг, зміну ставок податків, які впливають на ціноутворення.

ВИСНОВКИ

1. Сформульована в дисертації концепція розвитку сфери послуг в сучасних умовах передбачає її еволюцію як єдиної цілісної системи, яка є складовою РГС, в регіональні і локальні ринки послуг. Оцінка ініціативних та протекціоністських дій з їх формування свідчить, що основні організаційні форми цього процесу виявилися недостатньо економічно і соціально ефективними для ІТКП та РГС. В регіонах вимальовується модель поляризованого розвитку регіональних та локальних ринків. Констатація цього явища вимагає свідомих дій управлінських структур та підприємницького сектора на реалізацію стратегії побудови моделі регіональних і локальних ринків послуг, яка б відповідала критеріям соціально орієнтованої ринкової економіки.

2. Основними напрямками регіональної політики в розвитку територіальних комплексів послуг слід вважати:

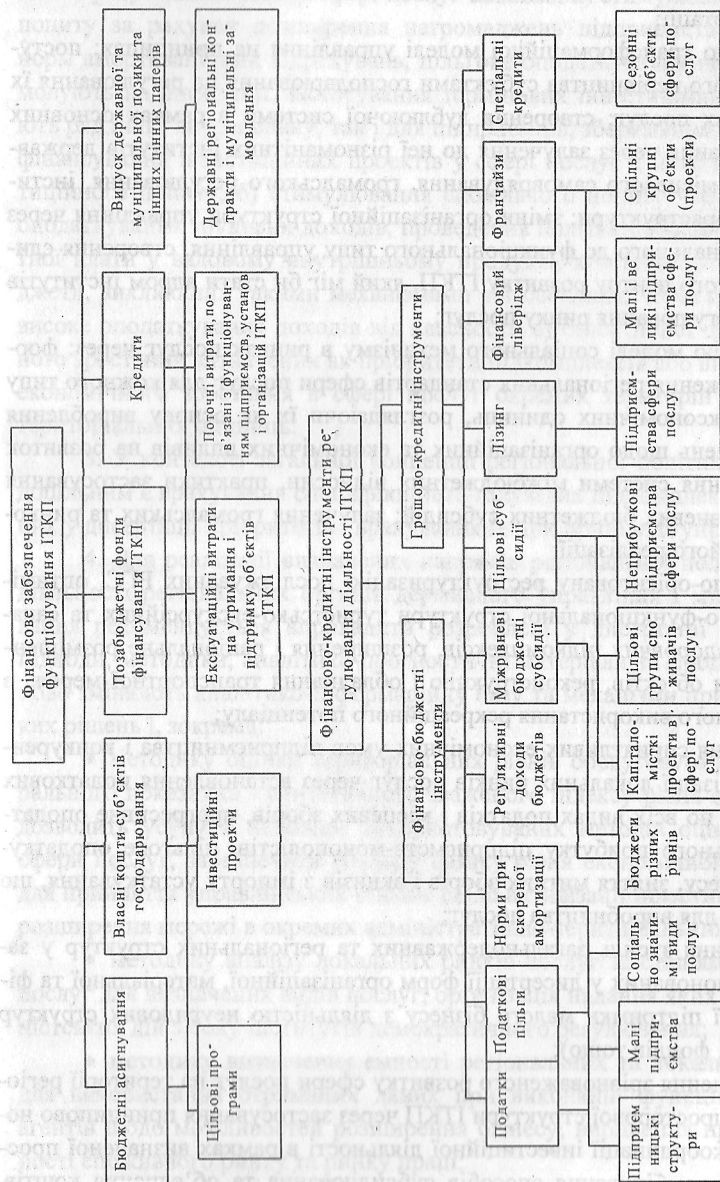

Рис.2. Фінансово-кредитний механізм регулювання та функціонування ІТКП в економіці перехідного періоду (рекомендована модель)

2.1. удосконалення організаційних механізмів реформування власності, створення більш сприятливих організаційно-економічних умов для ефективної реалізації права комунальної та приватної власності з урахуванням рекомендацій, викладених у дисертації;

2.2. реалізацію трансформаційної моделі управління на принципах: поступової заміни прямого керівництва суб'єктами господарювання на регулювання їх діяльності в ринках послуг; створення дублюючої системи в рамках основних елементів регулювання через залучення до неї різноманітних інститутів державного управління і місцевого самоврядування, громадського регулювання, інституцій ринкової інфраструктури; зміни організаційної структури управління через перехід від дивізіонального до функціонального типу управління, створення єдиного координаційного центру розвитку ІТКП, який міг би стати ядром інститутів демократичного регулювання ринку послуг;

2.3. реалізацію моделі соціального механізму в ринках послуг через: формування і впровадження регіональних стандартів сфери послуг для кожного типу територіальних таксономічних одиниць, розглядаючи їх як основу вироблення управлінських рішень щодо організаційних та економічних впливів на розвиток ІТКП; удосконалення системи міжбюджетних відносин, практики застосування товарних та міжривневих бюджетних субсидій; залучення громадських та ринкових інституцій до його реалізації;

2.4. соціально-орієнтовану реструктуризацію досліджуваних РГС, оптимізацію компонентно-функціональної структури туристсько-екскурсійних та санаторно-курортно-оздоровчих підкомплексів, розширення і раціональне розміщення інфраструктури об'єктів, реконструкцію і обладнання транспортної мережі з метою ефективнішого використання рекреаційного потенціалу;

2.5. створення сприятливих економічних умов підприємництва і конкуренції - основи активізації локальних ринків послуг через встановлення податкових обмежень 40-50% по всіх видах податків і місцевих зборів, прогресивне оподаткування монопольного прибутку підприємств-монополістів, пільгове оподаткування малого бізнесу, зняття митних зборів і акцизів з імпорту устаткування, що використовується для виробництва послуг;

2.6. об'єднання зусиль загальнодержавних та регіональних структур у забезпеченні запропонованих у дисертації форм організаційної, матеріальної та фінансово-кредитної підтримки малого бізнесу з діяльністю неурядових структур (спілок, асоціацій, фондів тощо);

2.7. забезпечення зрівноваженого розвитку сфери послуг на території регіонів, оптимізацію просторової структури ІТКП через застосування принципово нових механізмів - координації інвестиційної діяльності в рамках визначеної просторової стратегії, комбінування способів субсидювання та об'єднання коштів, активізацію локальних ринків послуг через впровадження політики поживлення господарської активності в депресивно вражених територіях;

2.8. поступове впровадження (при продовженні дій з реанімації територіальних систем обслуговування) політики економічного зростання, створення заділів прогресивних змін у сфері послуг шляхом: а) стимулювання інвестиційного попиту за рахунок розширення нагромаджень підприємств через підвищення норм амортизаційних відрахувань, пільгове оподаткування прибутку, який спрямовують на інвестиції, застосування термінових інвестиційних рахунків, що мають ряд пільг як для банку, так і для підприємців, збереження частки бюджетного фінансування інвестиційних проектів у сфері послуг з метою доповнення інвестиційного попиту; б) стимулювання споживчого попиту через зниження ставок оподаткування трудових доходів, проведення політики збільшення частки заробітної плати у валовому внутрішньому продукті, компенсацію надходжень в бюджеті, викликаних такими механізмами регулювання, через прогресивне і більш високе оподаткування доходів від власності; в) селективної підтримки економічного зростання визначених як пріоритети підкомплексів або видів послуг ІТКП та економічного зростання в сфері послуг окремих територій і адміністративно-територіальних одиниць.

3. У контексті загальної концепції регіональної політики в розвитку ІТКП доцільним є врахування специфіки його галузевих підкомплексів, визначених для них у дисертації пріоритетів і врахування їх при прийнятті управлінських рішень.

4. Для реалізації визначених напрямів регіональної політики в практичній діяльності регіональних органів державного управління і місцевого самоврядування рекомендується впровадити розроблені у дисертації нові методологічні підходи, методики, аналітико-прогностичні матеріали та пропозиції, які принципово змінюють аналітико-інформаційну базу та механізми прийняття управлінських рішень і, зокрема:

- методику оцінки територіальних рівнів обслуговування на основі інтегрального показника - синтетичного зваженого індексу рівня обслуговування, яка дозволить усунути недоліки використовуваних методів оцінки рівня розвитку сфери послуг, забезпечити реальну оцінку рівня економічного потенціалу ІТКП для прийняття управлінських рішень щодо активізації інвестиційної діяльності та розширення мережі в окремих адміністративно-територіальних одиницях;
- методику аналізу локальних ринків послуг за стадіями життєвого циклу послуг для визначення видів послуг, організація надання яких вимагає протекційних дій з боку інститутів демократичного регулювання;
- методику визначення ємності регіональних та локальних ринків послуг для використання отриманих даних при виконанні функцій інформування їх агентів щодо можливостей розширення бізнесу, вирішення проблем збалансованості споживчого ринку та ринку праці;
- систему індикаторів розвитку сфери послуг відповідно до встановлених пріоритетів індикативного плану, яка б дозволила об'єктивно оцінювати ступінь

досягнення цільових установок цієї перехідної форми регулювання ринку послуг, посилити її дієвість на збалансований розвиток ІТКП в складі РГС;

- систему показників ефективності функціонування ІТКП та його компоненти малого бізнесу в складі РГС, яка виражає принципово новий підхід автора дисертації до оцінки місця сфери послуг у регіональному відтворювальному процесі, визнання її як рівноправного учасника економічного виробництва, відхід від виключно мікроекономічних підходів до оцінки результативності підприємства;
- методику прогнозування ресурсних умов надання послуг у регіоні на базі застосування моделі відносного потенціалу доходу, використання якої дозволить виробити стратегію щодо регіонів, в яких доцільно активізувати приватні інвестиції або передбачити субсидювання для досягнення регіональних стандартів;
- систему блоків регіонального аналізу та методик, що забезпечують характеристику якісно нового стану ІТКП як інституції ринку, усувають недоліки діючої практики регіонального аналізу;
  - методологічні підходи до побудови регіональних програм у сфері послуг, особливості і принципова відмінність яких від використовуваних у науці і практиці полягає у застосуванні при відборі проблем для програмного вирішення теорії обслуговування систем з пріоритетом, використанні в нормативному прогнозуванні моделей з векторами рішень (зокрема загальної моделі в умовах невизначеності), вибору при побудові дерева цілей єдиної цілі першого порядку, розподілу бюджетних ресурсів на фінансування програм за умов їх обмеженості на основі багатоаспектної оцінки та моделі оптимального розподілу;
  - методику стратегічного планування та координації інвестиційної діяльності, яка на відміну від використовуваних в умовах планової економіки планів розміщення мережі в орієнтації на формування ступінчастої системи обслуговування, нормативи забезпеченості об'єктами груп населення та ТЕО забезпечує стратегічну орієнтацію інвестиційної діяльності на основі інтегрованого фінансового та економічного аналізу та потреб досягнення регіональних стандартів;
  - модель визначення оптимальної потреби в інфраструктурі об'єктів ІТКП, яка дозволяє розв'язати одну з найскладніших проблем розміщення підприємств сфери послуг - поєднання соціальних цілей і економічної ефективності для підприємств;
  - систему заходів з удосконалення податкового регулювання, методику диференціації суб'єктів оподаткування для ініціювання податкових пільг на місцевому рівні, яка за умов бюджетного дефіциту дозволяє об'єктивно визначити тип підприємства для їх надання;
  - методики визначення обсягів міжрівневих бюджетних субсидій, які доцільно використовувати як основу для забезпечення справедливості і прозорості механізму субсидювання та забезпечення зрівноваженого розвитку ІТКП.

Впровадження ряду рекомендованих методик у практику роботи органів виконавчої влади досліджуваного регіону підтвердила їх ефективність в управлінській діяльності.

ОСНОВНІ РОБОТИ, ОПУБЛІКОВАНІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Монографії та навчальні посібники

1. Мельник А.Ф. Організаційно-економічний механізм розвитку територіального комплексу послуг. Монографія.-Тернопіль: Збруч, 1997.-252 с. (Рецензія в ж. Регіональна економіка; №2, 1997 р.).
2. Мельник А.Ф., Федив І.І. Селу - городской уровень обслуговування. Монографія.-К.:Техніка, 1985.-168с. (Автору належить 3,18д.а.) Особистий внесок автора: розроблено методичні підходи до територіального планування розвитку побутового обслуговування населення в сільських адміністративних районах.
3. Мельник А.Ф. Совершенствование управления сферой платных услуг регионов в условиях перехода к рынку. Монография.-М.:Г991.-192 с.-Рус.-Деп. в ИНИОН АН СССР 4.06.91, №44694 // Аннот. в ж. Новая советская литература по общественным наукам. Экономика, №11, 1991.
4. Шляхи розвитку підприємництва в умовах ринку / Андрушків Б.М., Андрущенко В.Л., Мельник А.Ф. та ін. / Монографія.-Тернопіль:Збруч, 1992.-184 с. (Автору належить 1,0 д.а.). Особистий внесок автора: викладено проблеми та шляхи розвитку малого підприємництва в сфері послуг.
5. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки перехідного періоду (світовий досвід, проблеми України). Монографія.-Тернопіль: Збруч, 1995.-186 с. (Рецензія в ж. Економіка України, №4, 1996 р.).
6. Мельник А.Ф., Васіна А.Ю. Організаційні та економічні аспекти розвитку малого бізнесу в сфері послуг. Монографія.-Тернопіль:Збруч, 1996.-186 с. (Автору належить 6,0 д.а.). Особистий внесок автора: охарактеризовано вплив малого підприємництва на трансформацію територіально-організаційної структури комплексу послуг населенню регіону, відпрацьовано методичні підходи до формування регіональних програм розвитку і підтримки малого підприємництва, сформована концепція стратегічного планування розвитку малого бізнесу в сфері послуг населенню регіону.
7. Мельник А.Ф. Прогнозування і регулювання економічного і соціального розвитку регіону: Навчальний посібник. -К.:УМК ВО, 1992.-188 с.
8. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. -К.: ІСДО, 1994.-272 с.

9. Практикум з прогнозування і державного регулювання економічного і соціального розвитку: Навчальний посібник / Мельник А.Ф., Мовчан Л.М., Полякова Т.Є., Попович Т.М. / За ред. проф. А.Ф.Мельник- К.: ІСДО, 1995- 256 с. (Автору належить 5,6 д.а.). Особистий внесок автора: відпрацьовано методики, розроблено виробничі ситуації з формування цільових комплексних програм, розрахунку потреби населення регіону в об'єктах соціальної інфраструктури, регулювання інвестиційної діяльності, нормативного прогнозування і регулювання комплексу послуг.
10. Теорія ринкової економіки: Навчальний посібник / Мех Я.В., Березюк Р.М., Мельник А.Ф. та ін.-Тернопіль: МОУ. Тернопільський інститут народного господарства.-165 с. (Автору належить 1,0 д.а.). Особистий вклад автора: викладено основи теорії держави в економіці.
- Брошури, статті та доповіді в наукових журналах та збірниках
11. Предложения по развитию комплекса платных услуг сельскому населению. Брошюра / Бондаренко Л.В., Кравченко Є.В., Мельник А.Ф. та ін.- М.: Всесоюзный научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства ВАСХНИЛ, 1987.-80 с. (Автору належить 1,0 д.а.). Особистий вклад автора: розроблено пропозиції з впровадження нових форм обслуговування сільського населення.
12. Мельник (Залевська) А.Ф., Трембовецький В.І. Інформаційне забезпечення територіального плану побутового обслуговування. Вісник Львівського держуніверситету. Серія економічна. Випуск 8.-Львів, 1975.-С.58-63. (Автору належить 0,2 д.а.).
13. Мельник (Залевська) А.Ф. Механізм поєднання галузевого і територіального планування. Вісник Львівського держуніверситету. Серія економічна. Випуск 9. Львів.-1976.-С.20-25.
14. Мельник А.Ф. До питання оцінки територіальних рівнів побутового обслуговування населення. Вісник Львівського держуніверситету. Серія економічна. Випуск 10, Львів.-1977.-С.19-22.
15. Мельник А.Ф., Таран А.П. Специализация производства и организация обслуживания населения административных районов в службе быта Тернопольщины // Информационный листок №145-80 - Укр. НИИНТИ Госплана УССР.-Львов: ЛЦНТИ.-1980.- 0,25 д.а. (Автору належить 0,15 д.а.)
16. Мельник А., Верба П., Терехов Ю. Исследование актуальных проблем народнохозяйственного планирования // Экономика Советской Украины.-1982.-№4.- С.88-89. (Автору належить 0,15 д.а.).

17. Мельник А.Ф., Холява И.П. Территориальные особенности организации бытового обслуживания населения Карпатской зоны УССР // Экономическая география. Выпуск 34.-К.: 1983.-С.97-101. (Автору належить 0,2 д.а.).
18. Мельник А.Ф., Мельник В.Г., Холява И.П. Роль экономико-географических исследований в формировании комплексного плана развития сферы обслуживания города // Экономическая география. Выпуск 39.-К.: 1987.-С.86-95. (Автору належить 0,4 д.а.).
19. Мельник А.Ф., Запорожан Л.П. Территориальная организация сферы обслуживания в областях Украинских Карпат // Экономическая география. Выпуск 40.-К.: 1987.-С.115-120. (Автору належить 0,2 д.а.).
20. Мельник А.Ф. Плановое управление сферой платных услуг как инструмент реализации социальной политики на селе.-М.: 1988.-2 с.-Рус.-Деп. в ВНИИ-ТЭИагропром 1988 под №197/24 ВС-88 // Анот. в ж. Экономика и организация с.-х. производства, №7, 1988.
21. Мельник А.Ф. Прорехи в услугах // Сельская новь.-1988.- №7.-С.20-21.
22. Мельник А.Ф., Запорожан Л.П. Экономико-географические особенности развития сферы обслуживания, как фактора воспроизводства трудовых ресурсов // Экономическая география. Выпуск 41.-К.: 1989.-С.62-67. (Автору належить 0,25 д.а.).
23. Мельник А.Ф. Развитие платных услуг на селе // Вопросы экономики.-1989.- №7.- С.82-89.
24. Мельник А.Ф., Олексієнко М.М., Саранчук Р.І. Фінансово-економічні аспекти поєднання галузевого і територіального управління та розвитку госпрозрахунку // Економіка Радянської України.-1990.-№4.-С.51-56. (Автору належить 0,25 д.а.).
25. Мельник А.Ф. Кто регулирует рынок в регионе // Экономика Украины.-1991.- №9.-С.94-95.
26. Мельник А.Ф. Расселение населения и сфера обслуживания в Тернопольской области // Вопросы расселения населения и использования трудового потенциала в Юго-Западном экономическом районе. -Ленинград: Изд-во ГО СССР, 1991.-С.163-177.
27. Мельник А.Ф., Якубова Е.В. К вопросу формирования механизма управления развитием туризма на Украине // Организация и регулирование экономики. Вып. 107.-К.: Лыбидь.-1992.-С.105-116. (Автору належить 0,4 д.а.).
28. Mielnik A. Doświadczenia i problemy kształtowania małego biznesu w rejonach Ukrainy. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej "Zachowania

- przestrzenne przemysłu w zmieniających się warunkach gospodarowania" 8-10 listopada 1993.- Kraków-Warszawa.-1994.C.200-206.
- 29.Mielnik A., Kaczan J. Polityka regionalna Ukrainy w warunkach transformacji struktur regionalnych i kształtowania gospodarki rynkowej // Problemy transformacji stryktur regionalnych w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej. Rozprawy i monografie wydziału ekonomicznego Nr5 pod redakcją J.Kitowskiego i Z.Zioło.- Warszawa- Kraków-Rzeszów, 1994.-C-467-474. (Автори належить 0,25 д.а.).
- 30.Mielnik A., Wasina A. Transformacja struktury terytorialno-organizacyjnej kompleksu usług ludności // Przemiany struktur społecznogospodarczych obszarów przygranicznych. Rozprawy i monografie wydziału economicznego Nr7 pod redakcją J.Kitowskiego i Z.Zioło.-Warszawa-Kraków-Rzeszów, 1995.-C.403-414. (Автори належить 0,4 д.а.).
- 31.Мельник А.Ф. Питання вдосконалення механізмів регулювання розвитку ринку послуг на загальнодержавному та регіональному рівнях // Уряду України, Президенту, законодавчій і виконавчій владі (аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників).- К.: НДІ "Проблеми людини", т.1., 1994.- С.83-86.
- 32.Мельник А.Ф. Про побудову моделі державного регулювання економіки перехідного періоду (методичні аспекти) // Уряду України, Президенту, законодавчій і виконавчій владі (аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників).-К.: НДІ "Проблеми людини", т.2, 1995.-С.12-14.
- 33.Mielnik A. Tworzenie infrastruktury rozwoju malego biznesu w sferze uslug regionów współpracy transgranicznej // Problemy regionalnej współpracy transgranicznej. Rozprawy i monografie wydziału ekonomicznego №10 /pod redakcją J.Kitowskiego. Rzeszów, 1996.-С.339-348.
- 34.Мельник А.Ф. Локальні ринки послуг в економіці перехідного періоду // Вісник Тернопільської академії народного господарства. Випуск 2.-Тернопіль: 1997.-С.26-33.
- 35.Мельник А.Ф. Роздержавлення і приватизація як організаційні форми утворення локальних ринків послуг // Регіональна економіка.-1997.-№1.-С.45-54.
- 36.Мельник А.Ф. Опыт и проблемы формирования социальной инфраструктуры на промышленных предприятиях в условиях расширения прав трудовых коллективов // Трета научно-практическая конференция "Инфраструктурата по место работа".-Болгария, Хасково.-1990.-С.49-56.
- 37.Мельник А.Ф. Государственное регулирование формирования и функционирования инфраструктуры рынка услуг в регионе // Четверта научно-

- практическа конференция с национ. участие "Инфраструктурата в условия на пазарната икономика".-Болгария, Хасково.-1992.-С.115-126.
- 38.Мельник А.Ф. Оптималното съчетаване на формите и методите за державно регулиране на икономиката (Свитовниет опыт и проблемите на Украйна) // Ха-ост и предизвикателствата на планирането.-Болгария.-1995.-С.36-45.
- 39.Мельник А.Ф. Формиране модела на регионалното и общинското управление в сферата на услугите в икономиката на преходния период // Юбилейна науч. конф. с международно участие на тема "Управления на прехода".-Акад. Из-во "Ценов".-Болгария.-т.1.-1996.-С.108-114.
- 40.Мельник А.Ф. Реализация доктрини побудови социално-ринкової економіки в трансформаційній моделі ринку послуг з врахуванням досвіду ЄС // Збірник текстів виступів міжнар. наук. конф. «Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і стратегія / ЄС.У'96.-Львів: Тов.»Діло» ЛТД.-1996.-С.88-89.
- 41.Мельник А.Ф.Зарубіжний досвід розв'язання проблеми зрівноваженого розвитку сфери послуг в адміністративних районах та шляхи його використання в Україні // Наукові доповіді міжнар. науково-практич. конф. "Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних районів". - Тернопіль, 17-18 квітня 1997р.-Ч.3: Львів.-1997.-С.123-127.

Мельник А.Ф. Організаційно-економічний механізм розвитку територіального комплексу послуг в умовах формування ринкових відносин.-Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.10.01.-Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. Інститут регіональних досліджень НАН України, Львів, 1997.

Дисертація містить теоретичні та методологічні дослідження розвитку територіальних комплексів послуг в умовах перехідної економіки, формування в регіонах України регіональних та локальних ринків послуг. Запропонована методика і здійснена оцінка трансформації територіально-організаційних структур комплексів послуг під впливом процесів ринкотворення. Сформована модель соціального механізму в регіональних і локальних ринках послуг. Розроблені теоретико-методологічні основи організаційно-економічного механізму їх функціонування, пропозиції з удосконалення функціональних механізмів регулювання: регіонального аналізу, регіонального програмування, стратегічного планування та координації інвестиційної діяльності, фінансово-бюджетного, податкового, кредитного регулювання, а також цінового механізму.

Ключові слова: територіальні комплекси послуг, регіональні і локальні ринки, трансформація територіально-організаційних структур, модель соціального механізму, організаційно-економічний механізм.

Мельник А.Ф. Организационно-экономический механизм развития территориального комплекса услуг в условиях формирования рыночных отношений. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора экономических наук по специальности 08.10.01.-Размещение производительных сил и региональная экономика. Институт региональных исследований НАН Украины, Львов, 1997.

Диссертация содержит теоретические и методологические исследования развития территориальных комплексов услуг в условиях переходной экономики, формирования в регионах Украины региональных и локальных рынков услуг. Предложена методика и осуществлена оценка трансформации территориально-организационных структур комплексов услуг под влиянием процессов рынокообразования. Сформирована модель социального механизма в региональных и локальных рынках услуг. Разработаны теоретико-методологические основы организационно-экономического механизма их функционирования, предложения по совершенствованию функциональных механизмов регулирования: регионального

анализа, регионального программирования, стратегического планирования и координации инвестиционной деятельности, финансово-бюджетного, налогового, кредитного регулирования, а также ценового механизма.

Ключевые слова: территориальные комплексы услуг, региональные и локальные рынки, трансформация территориально-организационных структур, модель социального механизма, организационно-экономический механизм.

Melnyk A.F. Organization-economical mechanism of the development of territorial complex of services in the conditions of formation of market relations. - Manuscript.

Thesis for a Doctor's degree of Economics in speciality 08.10.01.-the placement of production forces and regional economy. The Institute of regional researches. National Academy of Science of Ukraine, Lviv, 1997.

The thesis defended contains theoretical and methodological investigations of the development of the territorial complexes of services in the conditions of transition economy, the formation of regional and local service markets in the regions of Ukraine. The model of the social mechanism in the regional and local markets of services is suggested.

Theoretical and methodological principles of organization-economic mechanism of their functioning and suggestions of improvement of functional mechanism of regulation (regional analysis, regional programming, strategic planning and coordination of investment activity, financial and budget, tax, credit regulation and price mechanism) are worked out.

Key words: territorial complexes of services, regional and local markets, transformation of territorial and organization structures model of social mechanism, organization and economic mechanism.

Підписано до друку 25.10.97 р.
Ум. друку 2,58. Обл.-вид. друку 2,44.
Віддруковано в ОП ТБПР «Збруч» Формат 60/90/16. Зам. № 1000.
Наклад 100 пр. Друку оформлено. Папір офсетний.
м. Тернопіль, вул. Житомирська, 11.

Мельник А.Ф. Организационно-экономический механизм развития территориально-производственных комплексов услуг в условиях формирования рыночных отношений. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Львов, 1997.

Кандидатская диссертация посвящена теоретическим и методическим вопросам формирования территориально-производственных комплексов услуг в условиях формирования рыночных отношений в регионах Украины. Рассмотрены организационно-экономические механизмы формирования и развития территориально-производственных комплексов услуг в условиях формирования рыночных отношений.

Диссертация посвящена теоретическим и методическим вопросам формирования территориально-производственных комплексов услуг в условиях формирования рыночных отношений в регионах Украины. Рассмотрены организационно-экономические механизмы формирования и развития территориально-производственных комплексов услуг в условиях формирования рыночных отношений.

The thesis defended contains theoretical and methodological investigations of the development of the territorial complexes of services in the conditions of transition economy, the formation of regional and local service markets in the regions of Ukraine. The model of the social mechanism in the regional and local markets of services is suggested.

Theoretical and methodological principles of organization-economic mechanism of their functioning and suggestions of improvement of functional mechanisms of regional regional analysis, regional programming, strategic planning and coordination of investment activity, financial and budget, tax, credit regulation and price mechanism are worked out.

Ключевые слова: территориально-производственные комплексы услуг в условиях формирования рыночных отношений; организационно-экономический механизм формирования и развития территориально-производственных комплексов услуг в условиях формирования рыночных отношений в регионах Украины; региональные и локальные рынки услуг.

Предложена методика и осуществлена оценка трансформации территориально-организационных структур комплексов услуг под влиянием процессов рыночного формирования. Сформирована модель формирования территориально-производственных комплексов услуг в условиях формирования рыночных отношений в регионах Украины. Рассмотрены организационно-экономические механизмы формирования и развития территориально-производственных комплексов услуг в условиях формирования рыночных отношений.

Підписано до друку 25. 10. 97 р.

Ум. друк. арк. 2,56. Обл.-вид. арк. 2,44.

Віддруковано в ОП ТВПК «Збруч». Формат 60x90/16. Зам. № 1606.

Наклад 100 пр. Друк офсетний. Папір офсетний.

м. Тернопіль, вул. Живова, 11.